



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ**  
**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ**  
**ΣΠΟΥΔΩΝ**



**ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

**Η ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ**  
**ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ ΣΤΗΝ**  
**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

**FEATURES OF DIVERSITY IN LITERATURE BOOKS**  
**FOR KINDERGARTEN CHILDREN**

**ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: Φιοράλντα Γκρέτσα**

**ΑΕΜ: 3934**

**ΕΠΟΠΤΗΣ: Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος**

**Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΡΙΑ: Άννα Βακάλη**

**ΦΛΩΡΙΝΑ, ΜΑΙΟΣ 2023**

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	9
Η έννοια της διαφορετικότητας.....	9
1.1.Διαφορετικότητα και Σεξουαλικότητα.....	9
1.2.Βιολογικό και Κοινωνικό φύλο.....	11
1.3.Ταυτότητα φύλου.....	13
1.4.Κοινωνικά στερεότυπα και Προκαταλήψεις.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	17
Μέθοδος και υλικό της εργασίας.....	17
2.1.Η μέθοδος.....	17
2.2.Ανάλυση περιεχομένου.....	17
2.3.Τα στάδια της έρευνας.....	19
2.4.Καθορισμός του υπό έρευνα υλικού.....	19
2.5.Κριτήρια επιλογής υλικού.....	20
2.6.Κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο συγγραφής των βιβλίων.....	21
2.7.Ερευνητικά ερωτήματα.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	23
Οι αναπαραστάσεις της διαφορετικότητας σε βιβλία παιδικής λογοτεχνίας.....	23
3.1.Παιδική Λογοτεχνία.....	23

3.2.Αναπαραστάσεις της διαφορετικότητας στην Παιδική Λογοτεχνία.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	27
Αναλύσεις και Συμπεράσματα.....	27
4.1.Ανάλυση παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων.....	27
4.2.Συμπεράσματα.....	42
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	44

## **Ευχαριστίες**

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω αρχικά την οικογένειά μου, όπως και τις φίλες μου, για όλη τους τη στήριξη κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Τριαντάφυλλο Η. Κωτόπουλο, για την υποστήριξή του κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας.

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαφορετικότητα στο πέρασμα των αιώνων, ως έννοια, απασχόλησε και συνεχίζει να απασχολεί τις ανθρωπιστικές επιστήμες και τις κοινωνικές επιστήμες. Ο όρος «διαφορετικότητα» αναφέρεται για να περιγράψουμε κάτι ή κάποιο άτομο, που έχει κάποια διαφορετικά γνωρίσματα από τα κοινώς αποδεκτά. Ως ένα κοινωνικό φαινόμενο, η διαφορετικότητα αντιμετωπίζεται πολλές φορές στερεοτυπικά λόγω των αρνητικών προκαταλήψεων που η κοινωνία έχει κατασκευάσει για αυτήν. Τις περισσότερες φορές βλάπτονται από αυτήν την ιδεολογία οι μειονότητες. Ένα άτομο μπορεί να θεωρηθεί ή/ και να αντιμετωπιστεί διαφορετικά από τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας του και εξαιτίας της αυτοαντίληψής του, όσον αφορά δηλαδή, το βιολογικό και κοινωνικό φύλο, όπως και για τη σεξουαλική ταυτότητα. Έτσι λοιπόν, στην παρούσα εργασία θεωρήθηκε σημαντικό να εξεταστεί και να αναλυθεί η αναπαράσταση της έννοιας της διαφορετικότητας σε λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά του νηπιαγωγείου.

**Λέξεις-Κλειδιά:** Διαφορετικότητα, Σεξουαλικότητα, Κοινωνικό φύλο, Βιολογικό φύλο, Ταυτότητα φύλου, Στερεότυπα, Προκαταλήψεις, Παιδική Λογοτεχνία, Αναπαραστάσεις.

## **ABSTRACT**

Diversity, as a concept, over the centuries has occupied and continues to occupy the humanities and social sciences. The term "diversity" is used to describe something or someone that has some different characteristics from the commonly accepted ones. As a social phenomenon, diversity is often treated stereotypically because of the negative prejudices that society has constructed about it. Minorities are most often harmed by this ideology. A person may be perceived and/or treated differently from other members of their group and because of their self-perception, in terms of biological and social sex, as well as sexual identity. Thus, in this work it was considered important to examine and analyze the representation of the concept of diversity in literary books for kindergarten children.

**Keywords:** Diversity, Sexuality, Social sex, Biological sex, Gender identity, Stereotypes, Prejudices, Children's Literature, Representations.

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τη μελέτη της διαφορετικότητας, όπως αυτή εμφανίζεται και αναπαριστάται σε λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά του νηπιαγωγείου στην εκπαίδευση. Επίσης, διερευνάται η διαφορετικότητα ως προς τη σεξουαλικότητα, το βιολογικό και κοινωνικό φύλο. Δεδομένου πως η διαφορετικότητα αποτελεί μια διαχρονική έννοια, διαχρονική είναι και η στερεοτυπική αντιμετώπισή της από την κοινωνία και γι' αυτό το λόγο εξετάζονται και τα κοινωνικά στερεότυπα και προκαταλήψεις.

Επιπλέον, γίνεται μια ιστορική αναδρομή στην ιστορία της έννοιας της διαφορετικότητας προκειμένου να αναλυθεί περαιτέρω, ποιος και τι θεωρούνταν το διαφορετικό και το «άλλο» παλαιότερα, αλλά και στις σύγχρονες κοινωνίες. Άλλη μια ιστορική αναδρομή που μελετήθηκε, αφορούσε την έννοια του φύλου αλλά και της σεξουαλικότητας, για να ανακαλύψουμε πως στις αρχαίες κοινωνίες οι άνθρωποι δεν περιορίζονταν από το φύλο τους, αλλά και πως δεν περιορίζονταν όσον αφορά την ερωτική τους συνεύρεση. Το παραπάνω γεγονός όμως, άλλαξε μετά τη συσχέτιση της εγκυμοσύνης μιας γυναίκας με την ερωτική επαφή.

Δεδομένου επίσης, της επικαιρότητας πάνω σε ζητήματα που αφορούν την ταυτότητα φύλου και τη σεξουαλική ταυτότητα, μέσω αυτής της εργασίας και της έρευνας που έγινε για τη συγγραφή της, μελετήθηκαν λογοτεχνικά παιδικά βιβλία προσχολικής ηλικίας με σκοπό την ανάλυση τους, αλλά και την εύρεση της αναπαράστασης της διαφορετικότητας. Αλλά και σε μια προσπάθεια να βρεθεί απάντηση σε ερωτήματα όπως, αν συσχετίζεται η διαφορετικότητα όπως παρατίθεται στην παιδική λογοτεχνία με τη διαφορετικότητα που απασχολεί την επιστημονική κοινότητα. Αν φαίνεται κάποια προκατάληψη ή στερεότυπο στο κείμενο των βιβλίων και κατά πόσο στα βιβλία αυτά εξηγείται η διαφορετικότητα, σε μια προσπάθεια ευαισθητοποίησης στο ζήτημα αυτό.

Τέλος, προέκυψε ότι η διαφορετικότητα που αναπαρίσταται στα παιδικά λογοτεχνικά βιβλία αφορά περισσότερο την καταγωγή, τη μετανάστευση και τη γλώσσα, κάποια βιβλία όμως, κυρίως ξενόγλωσσα, αφορούν την ομοφυλοφιλία και την αμφιφυλοφιλία αλλά και τα non-binary άτομα. Θα λέγαμε λοιπόν, πως γίνονται

κάποια βήματα προς την επαφή των παιδιών με τη διαφορετικότητα, τόσο ως προς την καταγωγή και τη γλώσσα, όσο και ως προς τη σεξουαλική ταυτότητα.



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## Η έννοια της διαφορετικότητας

### 1.1. Διαφορετικότητα και Σεξουαλικότητα

Η διαφορετικότητα δεν μπορεί να οριστεί εύκολα, καθώς υπάρχουν διάφοροι ορισμοί. Μια ομπρέλα για την έννοια αυτή όμως, θα λέγαμε πως είναι οι διαφοροποιήσεις μεταξύ ατόμων και ομάδων, εμπεριέχει δηλαδή, τους διαφορετικούς τρόπους ζωής, τις παραδόσεις και την ξεχωριστή οπτική γωνιά των ανθρώπων. Η έννοια της διαφορετικότητας αναφέρεται επίσης στα άτομα που λόγω κάποιου χαρακτηριστικού τους γνωρίσματος διαφέρουν από άλλους με στοιχεία και χαρακτηριστικά αποδεκτά από την κοινωνία. Με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται διαφορετικά από την κοινωνική τους ομάδα και να γίνουν το «άλλο», το «ξένο», το οποίο όχι μόνο δε δεχόμαστε και δε σεβόμαστε αλλά επιδιώκουμε να το περιορίσουμε και να το εξαφανίσουμε. «Το «άλλο» δεν είναι το εξωτικό, το πρωτόγονο ή όποιος άλλος χαρακτηρισμός που γνωρίζουμε, αλλά η διαφορετικότητα σ' όλες τις καθημερινές μορφές αντιμετώπισης της ζωής.» (Αζίζι-Καλατζή κ.ά., 2011:5). Στη θέση του «άλλου» και του «ξένου» μπορεί να βρεθεί ο καθένας από εμάς ανά πάσα στιγμή.

Η διαφορετικότητα όμως, δεν είναι κάτι που εμφανίστηκε και απασχολεί πρόσφατα τις κοινωνικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες, αλλά υπήρχε ήδη από τις αρχαίες κοινωνίες. Η Κορτσάρη (2005) υποστηρίζει πως ο φόβος για καθετί ξένο και άγνωστο ενυπάρχει ήδη από στις αρχαϊκές, παραδοσιακές κοινωνίες. Κατά την πρώτη ιστορική περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας ο ξένος προκαλούσε αισθήματα φόβου, μίσους, παραφροσύνης και λειτουργούσε ως το πλάσμα που ενσάρκωνε δυνάμεις του κακού. Επίσης, στους μύθους υπάρχει μια ισχυρή λογική αρνητικής διάκρισης: ο ξένος, του οποίου η όψη (ανάστημα, χρώμα επιδερμίδας), οι κοινωνικές συμπεριφορές (διατροφή, σεξουαλικότητα) και οι πολιτισμικές αναφορές (κυρίως γλωσσικές ή θρησκευτικές) διαφέρουν σημαντικά από αυτές της κυρίαρχης ομάδας. Ενώ σήμερα, η «ετερότητα» μπορεί να σημαίνει είτε την εθνική διαφορετικότητα, την πολιτισμική ιδιαιτερότητα, είτε την κοινωνική έκφραση ή παρουσία που ξεφεύγει από αυτό που κάθε ομάδα θεωρεί «φυσιολογικό» (Κορτσάρη, 2005). Όμως, «ενώ ζούμε μέσα στον κόσμο της διαφορετικότητας πολλές φορές όχι μόνο αρνούμαστε να τη δεχθούμε και να τη σεβαστούμε αλλά τείνουμε να τη συρρικνώσουμε μέσα στο

«μεγαλείο» της συμμόρφωσης και της ομοιομορφίας μέσα από διαδικασίες ομαλοποίησης» (Αζίζι-Καλατζή κ.ά., 2011:49).

Η τάση του ανθρώπου να κρίνει ένα βιβλίο από το εξώφυλλο χωρίς να έχει διαβάσει και να γνωρίζει το περιεχόμενο του είναι γνωστή. Έτσι πράττει και με τους συνανθρώπους του στην καθημερινή του ζωή, κρίνει τους άλλους από τα εξωτερικά γνωρίσματα, τα χαρακτηριστικά του προσώπου, τη σωματοδομή, ακόμα και το ντύσιμο, αδιαφορώντας για την προσωπικότητα και τις προσωπικές τους εμπειρίες, την ιστορία τους. Υπάρχουν όμως και τα άτομα που ενώ συμμετέχουν στην προσπάθεια ομαλής κοινωνικοποίησης και ενσωμάτωσης σε μια κοινότητα και μια ομάδα που να τους εκφράζει, δεν τα καταφέρνουν πάντα να ολοκληρώσουν αυτή τη διαδικασία, καθώς η συρρίκνωση του χαρακτήρα, της προσωπικότητας και της διαφορετικότητας τους, με ότι αυτή συνεπάγεται, είτε διαφορετικότητα ως προς το φύλο, την καταγωγή, το χρώμα, την εμφάνιση είτε και ως προς τη σεξουαλικότητα τους δεν αποτελεί επιλογή. Δεν επιθυμούν να τα θυσιάσουν στο βωμό της μαζικοποίησης προκειμένου να έχουν ένα κοινό σημείο με όλους τους υπόλοιπους, ώστε να μην είναι απειλή στα μάτια τους.

Για να εστιάσουμε σε ένα επίσης διαχρονικό, πολυσυζητημένο και από κάποιους, κατακριτέο ζήτημα, τη διαφορετικότητα ως προς τη σεξουαλικότητα, θα πρέπει να αναφερθούμε πρώτα και στην ιστορική εξέλιξη του ανθρώπου και πως αντιλαμβανόταν τον εαυτό του στο πέρασμα του χρόνου. Από τα πρώτα χρόνια, οι άνθρωποι δεν ήταν γνώριμοι με την ανθρώπινη αναπαραγωγή, δε γνώριζαν πως η σεξουαλική επαφή ήταν αυτή που οδηγούσε στη δημιουργία και στη γέννηση ενός παιδιού. Δεν ήταν παρά μια δραστηριότητα καθαρά για απόλαυση και ηδονή, καθώς όμως, συνειδητοποιήθηκε η διαδικασία της αναπαραγωγής, τότε αποφασίστηκαν και τέθηκαν κάποιοι κώδικες συμπεριφοράς όσον αφορά τη σεξουαλική συνεύρεση. Οι κανόνες αυτοί συμπεριφοράς είναι σε ισχύ ακόμα και στις σύγχρονες κοινωνίες και μάλιστα υπερτερούν (Βενετίτου & Μπενετάτου, 2013).

Ιστορικά στην αρχαία Ελλάδα οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις μεταξύ των ανδρών ήταν αποδεκτές και συνηθισμένες, καθώς, η σεξουαλικότητα των αρχαίων Ελλήνων ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τη θρησκεία και την εκδήλωση της λατρείας προς τους θεούς του Ολύμπου. Έτσι, ένα εξαιρετικό βαθύ ύφος ηδονής και ευδαιμονίας των αρχαίων Ελλήνων αποτυπώνεται και στα διασωθέντα έργα τέχνης και φιλοσοφίας

τους. Για αυτό, και όσον αφορά τη σεξουαλική συνεύρεση ήταν πρόθυμοι να κάνουν τα πάντα χωρίς ενοχές και τύψεις. Μάλιστα, παρουσιάζεται ακόμα και ο παντοδύναμος ολύμπιος θεός Δίας να ερωτεύεται όχι μόνο ωραίες γυναίκες, αλλά και τον όμορφο Γανυμήδη. Το κάλλος μαζί με τη ρωμαλεότητα, αποτελούσαν ιδεώδες και υψηλός στόχος στη ζωή τους. Από την άλλη, για την ομοφυλοφιλία μεταξύ των γυναικών υπάρχουν λίγα δεδομένα λόγω της έντονης ανδροκρατούμενης κοινωνίας (Λεντάκης, 1984).

Στη σύγχρονη εποχή, οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις κυρίως έχουν σπλωθεί πάρα αποδεχθεί. Συγκεκριμένα, έχουν επιχειρήσει στο παρελθόν ακόμα και από τα επαγγέλματα της ψυχικής υγείας να αλλάξουν τη σεξουαλική ταυτότητα και το σεξουαλικό προσανατολισμό των queer ατόμων. Η ετεροφυλοφιλία από την άλλη δεν τέθηκε ποτέ υπό αμφισβήτηση και αυτό διότι επιτυγχάνεται μέσω αυτής, η αναπαραγωγή και η συνέχιση του ανθρώπινου είδους. Το σεξουαλικό στίγμα όμως, ενισχύει τον ετεροσεξισμό ως κοινωνικό φαινόμενο. Το φαινόμενο αυτό εκφράζει τις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τις πράξεις ατόμων που πιστεύουν πως μόνο η ετεροφυλοφιλική σεξουαλική επαφή είναι πρόπον και ηθικό.

## **1.2.Βιολογικό και Κοινωνικό φύλο**

Ο όρος «φύλο» είναι αμφίσημος. Το καθορισμένο από τη στιγμή της γέννησης φύλο ονομάζεται βιολογικό φύλο (sex) ενώ το κατασκευασμένο από την κοινωνία φύλο ονομάζεται κοινωνικό φύλο (gender). Στην πρώτη κατηγορία άπτεται το αρσενικό και το θηλυκό φύλο ενώ στη δεύτερη κατηγορία το ανδρικό και γυναικείο φύλο. Επομένως, ανάλογα με την αυτοαντίληψη κάποιος μπορεί να επιλέξει το κοινωνικό του φύλο και ρόλο να είναι διαφορετικό από το βιολογικό του φύλο. Άρα, όταν αναφερόμαστε στη σεξουαλική ταυτότητα αναφερόμαστε στο αίσθημα του ανήκειν σε ένα ορισμένο φύλο, όπως και στην επιλογή του σεξουαλικού προσανατολισμού.

Ο όρος «φύλο» μέσα από διαφορετικά πολιτισμικά συμφραζόμενα διαπιστώνουμε πως προσλαμβάνει άλλα νοήματα. Στη Νέα Ζηλανδία για παράδειγμα, στην κουλτούρα της φυλής Māori, εμφανίζονται επιπλέον δύο όροι: ο όρος wakatane και ο όρος wakawahine. Ο πρώτος αντιστοιχεί στις γυναίκες που αναλαμβάνουν «ανδρικές» ασχολίες και ο δεύτερος στους άνδρες της φυλής, οι οποίοι αρέσκονται στο να ασχολούνται με δραστηριότητες που θεωρούνται «γυναικείες». Όμως,

αναγνωρίζονται ως ένα τρίτο φύλο της φυλής αυτής, το οποίο δύναται να είναι ισάξιο με το γυναικείο και το ανδρικό φύλο. Κάποια άλλα παραδείγματα, είναι αυτά των fakaleiti, στο Βασίλειο των Τόνγκα, στην Πολυνησία, των sekrata, στη Μαδαγασκάρη και συγκεκριμένα στη φυλή Sakalava, όπως και των femminielli της Ιταλίας του 19<sup>ου</sup> αιώνα (Κοζαδίνου, 2017). Αλλά και των mähū, που αποτελεί το τρίτο φύλο για τους ιθαγενείς της Χαβάης και Ταϊτής.

Το φύλο όμως αυτό καθ' αυτό, αποτελεί ένα επιβλητικό και κατασταλτικό εμπόδιο για άνδρες και γυναίκες. Παρεμποδίζει και δυσκολεύει την ανεξάρτητη ανάπτυξη και εξέλιξη της προσωπικότητας των ατόμων και των προσωπικών ταλέντων και κατατάσσει αυτόματα στα προκαθορισμένα πρότυπα για το κάθε φύλο. «Καθώς, η κοινωνική αυτή κατασκευή των δύο κατηγοριών, ανδρών και γυναικών έγκειται στο γεγονός πως οι άνδρες οφείλουν να είναι αρρενωποί και άρα δυνατοί-ισχυροί, ενώ οι γυναίκες πρέπει να είναι θηλυκές και επομένως αδύναμες-ευαίσθητες. Οποιοσδήποτε άνθρωπος, δε, παρεκκλίνει αυτών των «καθολικών νόμων», εκλαμβάνεται από τις κοινωνίες ως «διαφορετικός» ή ως «μη φυσιολογικός». Συνεπώς, καθίσταται αντιληπτό, πως η κοινωνική κατασκευή του φύλου είναι τόσο ισχυρή ώστε να ορίζει σε απόλυτο βαθμό το ποιο άτομο είναι άνδρας και το ποιο άτομο είναι γυναίκα» (Κοζαδίνου, 2017).

Όμως, η πεποίθηση πως υπάρχει μόνο ένα μονοπάτι του γίνεσθαι γυναίκα ή άνδρας έχει τεθεί και συνεχίζει να τίθεται ακόμα πιο έντονα υπό αμφισβήτηση. Επομένως, δεν ισχύει πως υπάρχουν μόνο δύο κοινωνικές ταυτότητες, η γυναικεία και η ανδρική αλλά περισσότερες και ξεχωριστές. Έτσι λοιπόν, πέρα από τον ετεροσεξισμό (heterosexism) και την ετεροφυλοφιλία (heterosexual), υπάρχει και η ομοφυλοφιλία και η κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+ (LGBTQ+). Στην κοινότητα αυτή λοιπόν, ανήκουν άτομα που αποφασίζουν να κάνουν την εκδήλωση των σεξουαλικών τους προτιμήσεων, γνωστό και ως coming out. Στην παραπάνω κοινότητα ανήκουν άτομα που αυτοπροσδιορίζονται ως λεσβία (lesbian), γκέι (gay), αμφιφυλόφιλος (bisexual), διεμφυλικός (transgender), κουήρ (queer) και ίντερσεξ (intersex), (Betro, 2014).

Συγκεκριμένα, με τον όρο λεσβία (lesbian) η κοινότητα των ομοφυλόφιλων απευθύνεται στις γκέι/ομοφυλόφιλες γυναίκες που έλκονται σεξουαλικά από γυναίκες, ενώ ο όρος γκέι (gay) χρησιμοποιείται κυρίως για τους άνδρες ομοφυλόφιλους, οι οποίοι έλκονται σεξουαλικά από άνδρες, όπως κάποιες φορές και

για τις γυναίκες. Ο όρος αμφιφυλόφιλος (bisexual) αναφέρεται σε ένα άτομο, το οποίο νιώθει μια συναισθηματική, ερωτική και σωματική έλξη για άτομα και των δύο φύλων. Τα διεμφυλικά (transgender) άτομα αισθάνονται πως η ταυτότητα του φύλου τους δεν ταιριάζει με το αρχικό ανατομικό τους φύλο. Ο όρος ίντερσεξ (intersex) περιγράφει μια σειρά φυσιολογικών καταστάσεων, στις οποίες ένα άτομο γεννιέται με αναπαραγωγική ή σεξουαλική ανατομία που δεν ταιριάζει όμως, στον τυπικό ορισμό της γυναίκας ή του άνδρα. Για παράδειγμα, ένα άτομο μπορεί να γεννηθεί με εξωτερικά γυναικεία γεννητικά όργανα, αλλά με εσωτερική ανδρική αναπαραγωγική ανατομία. Όσον αφορά τον όρο κουήρ (queer), αρχικά χρησιμοποιούταν στερεοτυπικά για να περιγράψει τις λεσβίες και τους γκέι άνδρες, όμως το 1980 έγιναν προσπάθειες ο όρος να χρησιμοποιείται θετικά και σήμερα αποτελεί μια ομπρέλα για να καλύψει μια σειρά ταυτοτήτων που αμφισβητούν ετεροσεξιστικές κατασκευές σεξουαλικότητας και φύλου (Betro, 2014).

### **1.3. Ταυτότητα φύλου**

Όλα τα χαρακτηριστικά που ο καθένας μας έχει και μας διαφοροποιούν από άλλους αποτελούν την ταυτότητά μας. «Η ατομική ταυτότητα συγκροτείται με βάση ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν τη σχέση ενός ανθρώπου με τον εσωτερικό του εαυτό αλλά και με άλλα μέλη κοινωνικών συνόλων» (Χατζηβασιλείου, 2016). Δηλαδή, είναι η εικόνα που έχουμε εμείς για τον ίδιο μας τον εαυτό, που βέβαια επηρεάζεται και από την εικόνα που έχει το κοινωνικό σύνολο για μας. Καθώς, «έρευνες για την κοινωνική ταυτότητα υποστηρίζουν ότι η ομαδική (ή κοινωνική) ταυτότητά μας- δηλαδή, η αίσθηση του εαυτού μας ως μέλος μιας ομάδας- αποτελεί κρίσιμη για τον εαυτό μας» (Dickerson, 2021).

Συγκεκριμένα, όσον αφορά την ταυτότητα φύλου (gender identity), πρόκειται για τον αυτοπροσδιορισμό του εσωτερικού κόσμου των ατόμων και πως αντιλαμβάνονται το φύλο τους. «Κατά τον Jenkins, το φύλο είναι μια ατομική ταυτότητα, η οποία συγκροτείται ήδη από τα πρώιμα στάδια της κοινωνικοποίησής μας και η οποία αφορά ακριβώς στον εσωτερικό εαυτό μας, αφορά δηλαδή στην υποκειμενικότητά μας. Επιπλέον, οι άνθρωποι εκτός από την ατομική ταυτότητα, διαθέτουν και συλλογική ταυτότητα, έμφυλη ή ταυτότητα φύλου, σεξουαλική ταυτότητα αλλά και πολιτισμική ταυτότητα» (Καζαδίνου, 2017).

Σύμφωνα με την Παπακυριάκου (2021), το φύλο ανάγεται στην ταυτότητα φύλου. Έτσι, οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άνδρες ή γυναίκες, ενώ μια μεγάλη μερίδα μπορεί να παρουσιάζουν διαφοροποίηση στην ταυτότητα φύλου ή να είναι ακαθορίστου φύλου και να παρουσιάζουν τον εαυτό τους ως ουδέτερο (Παπακυριάκου, 2021). Σε αυτήν την περίπτωση η αίσθηση ενός ατόμου για την ταυτότητα φύλου του μπορεί να είναι είτε διαφορετική από εκείνη που του καθορίστηκε εκ γενετής, δηλαδή η ταυτότητα φύλου να συνοδεύεται επίσης από κάποιες αλλαγές στην εμφάνιση του σώματος ή της ομιλίας και της έκφρασης, είτε σε αντίθεση, η ταυτότητα φύλου να είναι ταυτόσημη με τη βιολογική ταυτότητα.

Επίσης, ο σεξουαλικός προσανατολισμός είναι πολύπλευρος αγκαλιάζοντας τη σεξουαλική συμπεριφορά, τη σεξουαλική έλξη και την ταυτότητα σεξουαλικού προσανατολισμού. Η σεξουαλική έλξη είναι αμφίσημη, αφορά όχι μόνο τη σωματική, αλλά και τη συναισθηματική έλξη. Η σεξουαλική συμπεριφορά αφορά τη σεξουαλική δραστηριότητα των ατόμων, ενώ η αντίληψη προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας με δεδομένο τη σεξουαλική ή ρομαντική έλξη ή/και τη σεξουαλική επαφή είναι η ταυτότητα σεξουαλικού προσανατολισμού.

#### **1.4. Κοινωνικά στερεότυπα και Προκαταλήψεις**

Ο Aronson et al. (2020) θεωρεί πως η προκατάληψη αποτελεί εχθρική ή αρνητική στάση απέναντι σε άτομα που ανήκουν σε μια ευδιάκριτη ομάδα, το αρνητικό έρεισμα της οποίας βασίζεται αποκλειστικά στην υπαγωγή τους σε αυτήν την ομάδα. Επομένως, όταν λέμε ότι κάποιος είναι προκατειλημμένος απέναντι σε μια συγκεκριμένη ομάδα, εννοούμε ότι έχει προεγερθεί χρόνια να συμπεριφέρεται ψυχρά ή με εχθρότητα απέναντι στα μέλη αυτής της ομάδας και ότι βλέπει όλα τα μέλη της ομάδας ως λίγο πολύ ίδια. Τα χαρακτηριστικά που αποδίδει αυτό το άτομο στα μέλη αυτής της ομάδας είναι αρνητικά και αφορούν την ομάδα ως σύνολο. Τα ατομικά χαρακτηριστικά ή οι συμπεριφορές του ατόμου-στόχου προκαταλήψεων είτε θα περνούν απαρατήρητα ή δεν θα συνυπολογίζονται. Οι προκαταλήψεις εμπεριέχουν ένα γνωστικό στοιχείο (ένα στερεότυπο) και μπορούν να επηρεάσουν τη συμπεριφορά (Aronson et al., 2020: 491).

Υποστηρίζει επίσης, ότι οι προκαταλήψεις οδηγούν συχνά σε διακρίσεις, οι οποίες αφορούν την αδικαιολόγητη μεταχείριση ενός ατόμου με βάση μόνο μια ομαδική

υπαγωγή του. Οι άνθρωποι δεν διατηρούν απλά στάσεις, παράλληλα ενεργούν με βάση αυτές. Έτσι, οι διακρίσεις μπορεί να είναι έκδηλες ή περισσότερο λανθάνουσες (Aronson et al., 2020: 498).

Από την άλλη, «το στερεότυπο αποτελεί μια γενίκευση για μια ομάδα ανθρώπων στην οποία τα ίδια ακριβώς χαρακτηριστικά προσδίδονται σε όλα τα μέλη της, ανεξάρτητα από την πραγματική διακύμανση μεταξύ των μελών ως προς το εκάστοτε χαρακτηριστικό. Καθώς, τείνουμε να κατηγοριοποιούμε ανάλογα με ό,τι θεωρούμε κανονιστικό. Και εντός μιας ορισμένης κουλτούρας, εκείνο που κανείς θεωρεί κανονιστικό μοιάζει με ό,τι θεωρεί κανονιστικό ο διπλανός του. Επίσης, ακόμη κι όταν ένα συγκεκριμένο στερεότυπο είναι ακριβές, μας οδηγεί να παραβλέπουμε την ατομικότητα ενός μεμονωμένου ατόμου, κάτι που μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά δυσπροσαρμοστικό για όλους τους εμπλεκόμενους» (Aronson et al., 2020: 493).

Αναφέρει επίσης, πως η μελέτη του ψυχολόγου Solomon Asch αναδεικνύει ότι υπάρχει ένα φαινόμενο του πρότερου στην κοινωνική αντίληψη: Αυτό που μαθαίνουμε πρώτα για ένα άλλο πρόσωπο χρωματίζει τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τις πληροφορίες που μαθαίνουμε αργότερα για εκείνο (Aronson et al., 2020: 117). Ειδικότερα, μια από τις πρώτες στερεοτυπικές ιδεολογίες και φαινόμενο του πρότερου που εξελίσσεται σε έναν άνθρωπο από νωρίς είναι οι σεξιστικές αρχές. Σε ατομικό επίπεδο τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις σημαίνει πως επηρεάζουν τη λογική και τη ψυχή ενώ σε θεσμικό επίπεδο το κοινωνικό σύνολο και όσα αυτό αντιπροσωπεύει δηλαδή συνύπαρξη, συνεργασία και κοινωνική ευδαιμονία είναι όλα επιρρεπείς.

Σύμφωνα με τον Aronson et al. (2020), οι κατηγορίες των προκαταλήψεων χωρίζονται σε εθνικές, φυλετικές, θρησκευτικές, ηθικές, ταξικές και κοινωνικές ακόμη και πολιτικές. Όλες αυτές οι κατηγορίες προκατάληψης είναι αποκύημα δογματισμού, φόβου αλλά και αίσθημα ανωτερότητας απέναντι σε κάθε τι ξένο και διαφορετικό από τα καθιερωμένα πρότυπα μιας κοινωνίας. Έτσι, θύμα προκαταλήψεων μπορεί να αποτελέσει κάποιος με αφορμή μόνο την υπαγωγή σε μια ομάδα που μπορεί να προσδιοριστεί είτε με βάση την εθνότητα, το χρώμα του δέρματος, τη θρησκεία, το φύλο, την ηλικία, την εθνοτική προέλευση, το σεξουαλικό προσανατολισμό, το μέγεθος του σώματος ή την αναπηρία (Aronson et al., 2020: 491). «Στη σύγχρονη εποχή αυτό που τονίζεται είναι ότι δεν υπάρχουν ανώτεροι και

κατώτεροι πολιτισμοί, αλλά ότι όλοι οι πολιτισμοί έχουν ισότιμη βάση. Έτσι λοιπόν, εκφράζεται η προσπάθεια του ανθρώπου να προσαρμοστεί στο εκάστοτε γεωγραφικό περιβάλλον και στις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες κάθε εποχής. Όμως, ο πολιτισμός συνιστά το σύνολο εκείνων των στοιχείων που ξεχωρίζουν μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων από κάποια άλλη» (Hofstede, όπως αναφέρεται στο Παλαιολόγου & Ευαγγέλλου, 2011: 24).

Ένα από τα πιο θεμελιώδες στερεότυπα της κοινωνικής αντίληψης (social perception) είναι εκείνο του φύλου, καθώς αυτό συνεχίζει και καθορίζει σε μια κοινωνία τι αρμόζει και τι όχι σε έναν άνδρα ή μια γυναίκα. Προβάλλει τους κανόνες επίδειξης (display rules), που σύμφωνα με τον Aronson et al.(2020), είναι πολιτισμικά καθορισμένοι κανόνες σχετικά με τις μη λεκτικές συμπεριφορές που είναι κατάλληλες προς εκδήλωση (Aronson et al., 2020: 110). Επίσης, σύμφωνα με τα παραπάνω τονίζει ποιοι πρέπει να είμαστε και ποιοι όχι, πως πρέπει να φερθούμε και πως όχι, με ποιο φύλο να αναπτύξουμε σχέση και με ποιο όχι. Αναπτύσσει μια κατάταξη στην οποία οι άνδρες παρουσιάζονται ως οι δυνατοί και βιοπαλαιστές ενώ οι γυναίκες ευαίσθητες και εξαρτώμενες από τους άνδρες της ζωή τους. Το φύλο, εν τέλει φυλακίζει τους ανθρώπους σε ένα κλουβί με τα πρέπει και τα δεν πρέπει αδιαφορώντας για την ιδιαιτερότητα.



## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

### Μέθοδος και υλικό της εργασίας

#### 2.1. Η Μέθοδος

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τη μέθοδο που ακολουθήθηκε για την ολοκλήρωση της έρευνας και της εργασίας, με το υλικό και τα στάδια που χρησιμοποιήθηκαν, όπως και τα ερωτήματα που απασχόλησαν σε αυτήν την εργασία. Η ανάλυση και η μελέτη της αναπαράστασης της διαφορετικότητας σε λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά, αποτελεί την πρόθεση της παρούσας εργασίας. Τα κύρια ερωτήματα που μας απασχόλησαν κατά τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας, ήταν πώς παρουσιάζεται η διαφορετικότητα αυτή καθαυτή σε βιβλία για παιδιά προσχολικής ηλικίας και πώς παρουσιάζεται ο κλάδος της διαφορετικότητας, η σεξουαλικότητα, σε παιδικά λογοτεχνικά βιβλία προσχολικής ηλικίας. Η έρευνα υλοποιήθηκε βάσει ξενόγλωσσων και ελληνικών παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων για τη διαφορετικότητα και για τη σεξουαλικότητα. Η έρευνα αυτή περιελάμβανε αναζήτηση των ξενόγλωσσων βιβλίων στο διαδίκτυο και την αναζήτηση των βιβλίων στην ελληνική γλώσσα σε βιβλιοθήκες και βιβλιοπωλεία. Έτσι λοιπόν, η έρευνα αυτής της εργασίας βασίστηκε στην ανάλυση περιεχομένου.

#### 2.2. Ανάλυση περιεχομένου

Η ανάλυση περιεχομένου αφορά κυρίως τις έρευνες στο πεδίο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς μελετά το περιεχόμενο κειμένων που ασχολούνται με σημαντικά και σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα όπως είναι η διαφορετικότητα και η διαπολιτισμικότητα στις κοινωνίες. Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου χαρακτηρίζεται από αντικειμενικότητα, συστηματικότητα και ποιοτική περιγραφή του περιεχομένου ενός κειμένου ή βιβλίου. Μέσω της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου μπορούν να μετρηθούν δεδομένα, να γίνει σύνοψη αλλά και η σύγκρισή τους, με σκοπό να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα. Επίσης, η ποιοτική μελέτη επιτυγχάνει την απάντηση σε ερευνητικά ερωτήματα όπως το «γιατί» και το «πώς».

Η ανάλυση περιεχομένου κειμένων επιτυγχάνει την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, των εμπειριών τους, τις προθέσεις και τα κίνητρά τους. Ανακαλύπτεται επίσης μέσω αυτής, ο τρόπος σκέψης των ανθρώπων και των

συναισθημάτων τους. Αυτό μας ενδιέφερε, καθώς μέσω της ανάλυσης των κειμένων των παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων μπορεί να γίνει αντιληπτή και ποια είναι η στάση των σύγχρονων συγγραφέων απέναντι στη διαφορετικότητα, ποια τα κίνητρά τους και ποιος ο σκοπός τους πίσω από τις ιστορίες. «Προσδιορίζοντας, λοιπόν, τα βασικά γνωρίσματα της ποιοτικής μεθόδου, μπορεί κανείς να αναφερθεί στην προ-κατανόηση του θέματος και στον αναστοχασμό των ερευνητικών, καθώς και στην ανοιχτότητα και ευελιξία της μεθοδολογίας προσέγγισης των ερευνώμενων υποκειμένων και της διενέργειας της ποιοτικής έρευνας. Με τον τρόπο αυτό θεμελιώνεται το επικοινωνιακό στοιχείο, τόσο στους ερευνητικούς στόχους όσο και στην ίδια την ερευνητική διαδικασία» (Ναγόπουλος, 2020: 8).

Ο Ναγόπουλος (2020) θεωρεί πως με έμφαση στις υποκειμενικές και μοναδικές βιωματικές ροές νοήματος, η χρήση του εργαλείου της ερευνητικής στην κοινωνική ανακατασκευή μορφών πραγματικότητας έχει ως αφετηρία θεωρητικές υποθέσεις μέσα από την αξιοποίηση του δευτερογενούς υλικού, οι οποίες δεν αναμένεται να επιβεβαιωθούν ή να επικυρωθούν αλλά να διευκολύνουν στον εντοπισμό των γενικών πτυχών τού προς διερεύνηση ζητήματος. Ωστόσο, οι θεωρίες που προκρίνονται δεν θα πρέπει να είναι τόσο γενικές, και οι αναγκαίες συμβατότητες με τα εμπειρικά δεδομένα δεν θα πρέπει να παρουσιάζονται ως δυσδιάκριτες (Ναγόπουλος, 2020: 9).

Επίσης υποστηρίζει πως, η εστίαση αυτής της νέας ερευνητικής οπτικής αφορά πράξεις ανθρώπων και ομάδων που εμπεριέχουν νοηματική συνάφεια, η οποία είναι διυποκειμενικά και κατανοητικά προσβάσιμη και, επιπλέον, χαρακτηρίζει συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις. Πρόκειται για έρευνες πεδίου που συνιστούν διαδικασίες επιχειρούμενης αναπλαισίωσης από τη μεριά των ερευνητών, αναδεικνύοντας πολυερμηνευτικά το περιεχόμενο των διάφορων μορφών ζωής. Ανάμεσα στις κατασκευές της κοινωνικής επιστήμης και τις μορφές καθημερινής ζωής διαμορφώνονται εκλεκτικές συγγένειες, καθώς σε οποιαδήποτε απόπειρα της κοινωνικής επιστήμης που αναφέρεται σε πράξεις ατόμων στόχος είναι οι νοηματικές αποδόσεις, ώστε να καθίσταται ερμηνευτικά επαρκής και εξηγητικά δόκιμη η επιστημονική πρακτική (Ναγόπουλος, 2020: 7).

«Η ποιοτική έρευνα εστιάζει το ενδιαφέρον της στα ίδια τα υποκείμενα που δραστηριοποιούνται στην καθημερινή κοινωνική ζωή και στους κατανοητικούς κώδικες που καθιστούν λειτουργική την επικοινωνία, καθώς και στη συστηματική

ποιοτική διερεύνηση μορφών κοινωνικών πράξεων μέσω αφηγήσεων, ως πρόσφορου υλικού τεκμηρίωση και περαιτέρω ερευνητικής επεξεργασίας. Στην προσέγγιση αυτή, κεντρικό σημείο αφετηρίας για την έρευνα συνιστούν οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους τα άτομα προσδίδουν νόημα σε αντικείμενα, γεγονότα, εμπειρίες κ.ο.κ., τα οποία ταυτόχρονα υποδηλώνουν ή αποκαλύπτουν τη γνωστική ύλη και τα αντιληπτικά συστήματα που επικρατούν σε διάφορες ιστορικές περιόδους» (Ναγόπουλος, 2020: 8).

Στην παρούσα εργασία η ποιοτική έρευνα προτιμήθηκε της ποσοτικής έρευνας, καθώς η ποσοτική έρευνα ασχολείται κυρίως με αριθμούς, ποσοστά και στατιστικές μεθόδους. Έτσι, η ποσοτική μέθοδος έρευνας και ανάλυσης τίθεται ακατάλληλη για τη μελέτη και ανάλυση της ανθρώπινης φύσης που απασχολεί την παρούσα εργασία. Επίσης, σε αντίθεση με την ποιοτική, η ποσοτική έρευνα ψάχνει τα αίτια των αλλαγών και έχει ως αποτέλεσμα της έρευνας γενικεύσεις που προκύπτουν από τις ερευνητικές υποθέσεις. Στην ποσοτική έρευνα, γίνεται χρήση τις περισσότερες φορές ερωτηματολογίων. Τα ερωτηματολόγια αυτά μοιράζονται προς συμπλήρωση σε ένα μεγάλο αριθμό ερωτωμένων με σκοπό την ανάδειξη ποσοστών.

### **2.3. Τα στάδια της έρευνας**

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω τα στάδια της έρευνας στηρίχτηκαν στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και στα γνωρίσματα της. Η έρευνά μας λοιπόν, αποτελείται από τα εξής βήματα:

1. Ως πρώτο βήμα ορίστηκε το υλικό που θα μελετούσαμε και θα χρησιμοποιούσαμε.
2. Έπειτα, επιχειρήθηκε η εύρεση των κοινωνικοπολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων σχετικά με τη συγγραφή παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων.
3. Στη συνέχεια, αναζητήθηκε το υλικό με κριτήριο τη διαφορετικότητα και ιδιαίτερα τη σεξουαλικότητα.
4. Τέλος, καθορίστηκαν τα ερωτήματα προς διερεύνηση, όπως και οι μέθοδοι ανάλυσης που συνάδει με τους στόχους που έχει θέσει η εργασία αυτή.

### **2.4.Καθορισμός του υπό έρευνα υλικού**

Τα βιβλία που ορίσαμε ως υλικό προς μελέτη είναι 11 και απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Έχουν συγγραφεί από ξένους και έλληνες συγγραφείς και είναι τα εξής:

1. *Rachel Isadora, Say hello, Εκδόσεις G.P. Putnam's Sons Books for Young Readers, 2010*
2. *Todd Parr, It's okay to be different, Εκδόσεις Little, Brown Books for Young Readers, 2009*
3. *Robb Pearlman, Pink is for boys, Εκδόσεις Running Press Kids, 2018*
4. *Sophie Beer, Love makes a family, Εκδόσεις Dial Books, 2018*
5. *Gayle E. Pitman, My Maddy, Εκδόσεις Magination Press, 2020*
6. *Fran Manushkin, Plenty of hugs, Εκδόσεις Dial Books, 2020*
7. *Αλφρέντο Σοντεργκίτ, Οι ξένοι, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2022*
8. *Αλεξάνδρα Μητσιάλη, Θέλω να σας πω μια αλήθεια, Εκδόσεις Πατάκη, 2009*
9. *Γιολάντα Τσορώνη-Γεωργιάδη, Ένας πιγκουίνος...όχι και τόσο τέλειος, Εκδόσεις Σαββάλας, 2013*
10. *Έλενα Νταβλαμάνου, Μπορώ και χωρίς αυτά, Εκδόσεις Μίνωας, 2017*
11. *Ρεβέκκα Κατσαντώνη, Κοίτα στον ουρανό, Εκδόσεις Μένανδρος, 2011*

## **2.5. Κριτήρια επιλογής υλικού**

Μετά από αναζήτηση και έρευνα καταλήξαμε στη μελέτη των παραπάνω παιδικών βιβλίων, με κυριότερο κριτήριο την ενημέρωση των παιδιών προσχολικής ηλικίας πάνω σε θέματα διαφορετικότητας, όπως και στην ευαισθητοποίηση τους πάνω στα θέματα αυτά. Δεδομένου πως ο βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η έρευνα πάνω στη διαφορετικότητα και ιδιαίτερα στη διαφορετικότητα όσον αφορά τη σεξουαλικότητα, τη ταυτότητα φύλου, το κοινωνικό και βιολογικό φύλο, δεν θα μπορούσαν οι ήρωες των παραμυθιών να μην αντιπροσωπεύουν τα παραπάνω.

Έτσι λοιπόν, οι ήρωες των παιδικών αυτών βιβλίων επινοήθηκαν ή εμπνεύστηκαν από τους συγγραφείς, προκειμένου να μεταφέρουν στους αναγνώστες εικόνες από κοινότητες μεταναστών, από οικογένειες με διαφορετικό κοινωνικοπολιτισμικό κεφάλαιο, από κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+, από οικογένειες με διαφορετική σύνθεση όσον αφορά τα μέλη της. Καθώς, οι χαρακτήρες των ιστοριών αυτών αντιπροσωπεύουν

μετανάστες, παιδιά γονιών της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ+, με διαφορετικό κοινωνικό φύλο και διαφορετικό αίσθημα για την ταυτότητα φύλου.

Άλλο ένα κριτήριο για την επιλογή των παραπάνω βιβλίων αποτέλεσε και η ευαισθητοποίηση των παιδιών σε ζητήματα διαφορετικότητας. Μέσα από μικρές ιστορίες για την ηλικία τους να κατανοήσουν, πως παρά τις όποιες διαφορές που μπορεί να έχουν οι άνθρωποι, δεν παύουν να είναι ίσοι και δεν παύουν να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Να εντοπίσουν δηλαδή, τα κοινά χαρακτηριστικά των ανθρώπων μέσα από τα βιβλία αυτά και να ελαχιστοποιηθεί όσο περισσότερο γίνεται η άγνοια για το διαφορετικό, ώστε να γκρεμιστούν τα τείχη που υψώνουν απέναντι στη διαφορετικότητα οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα.

Τέλος, κριτήριο για την επιλογή των βιβλίων αυτών αποτέλεσε και το γεγονός πως τα παραμύθια αυτά αποτελούν και την απάντηση στο ερώτημα πολλών, αν δηλαδή και κατά πόσο τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας πρέπει να έρθουν σε επαφή και να γνωρίζουν για αυτές τις πλευρές της διαφορετικότητας. Τα βιβλία αυτά με το περιεχόμενό τους προσεγγίζουν ομαλά και με μια ευχάριστη για τα παιδιά νότα τα σύγχρονα ζητήματα.

## **2.6. Κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο συγγραφής των βιβλίων**

Η χρονολογία έκδοσης των βιβλίων που επιλέχθηκαν είναι κυρίως σύγχρονη, των τελευταίων χρόνων και αυτό διότι η έννοια της διαφορετικότητας έρχεται συνεχώς αντιμέτωπη με νέα δεδομένα. Αλλαγές και εξελίξεις συμβαίνουν συχνά, τίποτα δεν μένει στάσιμο και ίδιο για μεγάλο χρονικό διάστημα, όπως λέει και η γνωστή φράση του Ηράκλειτου «Τά πάντα ῥεῖ καί οὐδέν μένει». Με αυτόν τον τρόπο, αυξάνεται η αναγκαιότητα για ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση των παιδιών από μικρή ηλικία πάνω στα ζητήματα της διαφορετικότητας.

Η σημαντική επιρροή που ασκεί η ανάγνωση λογοτεχνικού βιβλίου ή η αφήγηση παραμυθιού στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών είναι γνώστη, αφού μέσω αυτών τα παιδιά έρχονται σε επαφή με νέα ερεθίσματα και νέα γνωρίσματα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την προσπάθεια για μια αλλαγή στη στάση των παιδιών απέναντι στη διαφορετικότητα, ώστε να γίνει και η πρόληψη της εμφάνισης ρατσιστικών πεποιθήσεων, στάσεων και συμπεριφορών στο μέλλον. Ο συνδυασμός ανάγνωση παραμυθιού και ομαδική εργασία αποτελεί ιδανικό για την επαφή με την

πολυπολιτισμικότητα, διότι με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται και η αποτροπή αποκλεισμού και περιθωριοποίησης των παιδιών.

Η παιδική λογοτεχνία αποτελεί και ένα σημαντικό εργαλείο για τους εκπαιδευτικούς στη διαδικασία της διδασκαλίας των παιδιών. Καθώς έτσι, ενθαρρύνεται και ενισχύεται η φαντασία των παιδιών ενώ ακούνε τις ιστορίες των παραμυθιών. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αποσύνδεση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων. Για τους παραπάνω λόγους είναι σημαντική και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών μέσω αυτής της διαδικασίας.

## **2.7. Ερευνητικό ερώτημα**

Τα ερευνητικά μας ερωτήματα τέθηκαν αντίστοιχα με τη θεωρία όπως αυτή αναλύεται παραπάνω. Έτσι, τα ερωτήματα είναι τα εξής:

1. Τα παιδικά λογοτεχνικά βιβλία ορίζουν τη διαφορετικότητα όπως αυτή απασχολεί την επιστημονική κοινότητα σήμερα;
2. Τα βιβλία αυτά ορίζουν τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα των κοινωνιών αλλά και την αποδοχή της διαφορετικότητας;
3. Τα βιβλία δρουν με στόχο την εξήγηση της διαφορετικότητας αλλά και ως μια προσπάθεια απόκτησης θετικών στάσεων;

Το περιεχόμενο του κάθε βιβλίου που αναφέραμε σε παραπάνω υποενότητα, αναλύθηκε προκειμένου να κατανοηθεί αν συμφωνούν με τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνάς μας.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

### Οι αναπαραστάσεις της διαφορετικότητας σε βιβλία παιδικής λογοτεχνίας

#### 3.1. Παιδική Λογοτεχνία

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η σπουδαιότητα της παιδικής λογοτεχνίας στη ζωή των παιδιών είναι σημαντική, τόσο ώστε, η εκπαιδευτική κοινότητα βασίζεται αρκετά στα παιδικά βιβλία προκειμένου να ολοκληρώσουν τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Με την παιδική λογοτεχνία τα παιδιά έρχονται άμεσα σε επαφή με ένα ψυχαγωγικό μέσο και έμμεσα με την εκπαίδευσή τους. Διότι, η ανάγνωση βιβλίων συνδέει τα παιδιά με την πολυπολιτισμικότητα και κουλτούρες διαφορετικές από τις δικές τους και ταυτόχρονα τα συστήνει με νέα μοντέλα μίμησης και πρότυπα. Έτσι, η λογοτεχνία για παιδιά είναι σημαντική, καθώς σχηματίζει την προσωπικότητα των παιδιών, καλλιεργεί την καλαισθησία, συμβάλει στην ψυχική τους ωρίμανση αλλά αναπτύσσει επίσης, τη φαντασία και εμπλουτίζει το λεξιλόγιό τους (γλωσσική ανάπτυξη). Και αυτό αφού η παιδική λογοτεχνία δεν είναι μόνο ένα παραμύθι, είναι επίσης και τα ποιήματα, οι μικρές ιστορίες, οι μύθοι και το κουκλοθέατρο. Με βάση τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως στόχος της παιδικής λογοτεχνίας είναι να συμβάλει στη διάπλαση των παιδιών, όπως και στην απόκτηση ενσυναίσθησης.

Η Λογοτεχνία ως ένα καλλιτεχνικό φαινόμενο έχει διαφορετικές εκφάνσεις. «Ο ίδιος ο όρος «Λογοτεχνία» χρησιμοποιείται ελάχιστα πριν το Μεσαίωνα, ενώ μετά την περίοδο του Ρομαντισμού θα ταυτιστεί με την ευφάνταστη δημιουργία και την εμπνευσμένη μοναδικότητα και πρωτοτυπία. Ο καλλιτέχνης– δημιουργός μυθοποιείται και εξιδανικεύεται. Ο Ρομαντισμός κυριαρχεί και αντιτάσσεται στην αριστοκρατία της εποχής, η Λογοτεχνία θεωρείται υψηλότατο πολιτισμικό επίτευγμα και συγκινεί βαθύτατα, ενώ στην εκπαιδευτική της διάσταση ανατρέπονται οι κλασικές αντιλήψεις και μέθοδοι διδασκαλία της. Η Λογοτεχνία υπό την επίδραση του Ρομαντισμού δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως «μίμηση» της πραγματικότητας αλλά ως μια δυναμική «έκφρασή» της. Ο δημιουργός Λογοτεχνίας δημιουργεί ένα δικό του σύμπαν, μυθοπλαστικό, μία δική του πραγματικότητα, έκφραση του ψυχικού και πνευματικού του κόσμου» (Βακάλη κ.ά., 2013:24).

Η Βακάλη κ.ά. (2013) αναφέρει πως οι απαρχές μιας ηδονικής λογοτεχνικής ανάγνωσης εντοπίζονται στην παιδική ηλικία –πρόκειται για τις αποπλαισιωμένες αφηγήσεις παρελθοντικών ή φανταστικών γεγονότων, δηλαδή για όσες αποσυναρτώνται από τις συνθήκες της επικοινωνίας– η σχολική εμπειρία της λογοτεχνικής ανάγνωσης δεν είναι συνήθως ηδονική. Η μέχρι σήμερα επίμονη προσκόλληση στον κανόνα και η πρόθεση να διδάχτούν τα παιδιά υψηλά νοήματα μέσω των κορυφαίων έργων της ελληνικής λογοτεχνικής παράδοσης δε λειτουργεί ελκυστικά για τα παιδιά (Βακάλη κ.ά., 2013:41-42). «Η σχολική διδασκαλία της Λογοτεχνίας, για πολλές δεκαετίες, στηρίχθηκε επιστημολογικά στη Φιλολογία και σκοπο-θετικά στη σημασιολογία της Λογοτεχνίας ως «μίμηση» και ως διαμορφώτρια ήθους» (Βακάλη κ.ά., 2013:44). Υποστηρίζει επίσης πως σήμερα, κάνουμε λόγο για αναγνωστικές θεωρίες μέσα από τις οποίες αναδύεται η διερεύνηση των ανθρωπολογικών αναγκών στις οποίες ανταποκρίνεται η Λογοτεχνία. Η διδακτική κατεύθυνση που διαγράφει στηρίζεται στο γνωστικό υπόβαθρο πολλών ανθρωπογνωστικών περιοχών: της Κοινωνιολογίας, της Ψυχολογίας, της Πολιτικής, της Θεωρίας για την Κουλτούρα. Οι μαθητές αναγνωρίζουν και διερευνούν κριτικά τους τρόπους με τους οποίους σχετίστηκαν με το ίδιο το λογοτεχνικό φαινόμενο ποικίλες κοινωνικές ομάδες σε διαφορετικές ιστορικές και χωροχρονικές συνθήκες (Βακάλη κ.ά., 2013:44-45).

Τέλος, η Τοπούζα (2009) πιστεύει πως η γλώσσα με τον τρόπο τον οποίο χρησιμοποιείται στην παιδική λογοτεχνία μπορεί να εκφράσει συνειδητά ιδεολογικές τοποθετήσεις. Οι επιλογές που θα κάνει γλωσσικά ο συγγραφέας ανάμεσα σε λέξεις και εκφράσεις που έχουν το ίδιο νόημα και παρέχουν τις ίδιες πληροφορίες αλλά έχουν διαφορετικό συγκινησιακό βάρος, εκφράζει σε μεγάλο βαθμό την ιδεολογία του. Έτσι, και η λειτουργία των στερεότυπων στο κείμενο μπορεί να ποικίλει ανάλογα με τον τρόπο που το χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Άλλοτε καλύπτουν μια φανερό πολιτική λειτουργία, άλλοτε αντιπαρατίθεται σε μια ορισμένη ιδεολογία, είτε προβληματίζουν τον αναγνώστη (Τοπούζα, 2009).

### **3.2. Αναπαραστάσεις της διαφορετικότητας στην Παιδική Λογοτεχνία**

Αρχικά, η Κανατσούλη (2004) τονίζει πως οι αναπαραστάσεις της διαφορετικότητας στην παιδική λογοτεχνία, αλλά και στη Λογοτεχνία γενικότερα επηρεάζονται πολύ



από τις χωροχρονικές συνθήκες που επικρατούν, όπως και από τις προσωπικές ιδεολογικές αντιλήψεις των συγγραφέων. Η συγγραφή βιβλίων για παιδιά έχει συνήθως κάποιες συγκεκριμένες σκοπιμότητες που συγκλίνουν στο να καλλιεργηθεί στο παιδί-αναγνώστη μια θετική αποδοχή ορισμένων κοινωνικο-πολιτισμικών αξιών που μοιράζεται ο συγγραφέας με το ακροατήριό του. Αυτές οι αξίες αφορούν τη σημερινή ηθική και τα σημερινά ήθη, αλλά επίσης αυτά που καταστάλαξαν ως αξίες από το πολιτισμικό παρελθόν καθώς κι αυτά που φαίνονται πως εξελίσσονται σε αξίες στο μέλλον. Οι συγγραφείς παιδικών βιβλίων θεωρούν λίγο-πολύ ως καθήκον τους να δώσουν στο παιδί ιδεολογικές κατευθύνσεις που είτε στοχεύουν στο να του εμποδίσουν, και έτσι να διαιωνίσουν, κάποιες αποδεκτές ήδη αξίες ή, αντίθετα, να αντιδράσουν στις κυρίαρχες αξίες στις οποίες και οι ίδιοι αντιτίθενται (Κανατσούλη, 2004:27).

Ενώ η Γκρέκου (2012) αναφέρει πως πολύ συχνά κατά τη σύγχρονη εποχή συναντούμε παραδείγματα επικαιροποίησης παραμυθιών, όπου ενσταλάζονται φρέσκιες ιδέες και σύγχρονες αντιλήψεις, προκειμένου να αναζωογονηθεί το παραμύθι. Έτσι, συναντούμε παραδείγματα όπου γίνονται σημαντικές προσπάθειες αλλαγής στερεοτύπων σχετικά με το φύλο, την ηλικία, το χρώμα και την καταγωγή που πλέον ενοχλούν. Έτσι, παλαιότερα η διαφορετικότητα σε παιδικά λογοτεχνικά βιβλία απεικονιζόταν κυρίως μέσω του μετανάστη, που αποτελούσε «το άλλο» και «το ξένο». Στη λογοτεχνική ιστορία της Ελλάδας ο «μετανάστης» του '50 είναι κυρίως ο Έλληνας που πήγαινε στο εξωτερικό, ενώ σήμερα και από το 1990 και μετά ο μετανάστης είναι ο ξένος ή ο άλλος που ο Έλληνας δέχεται και πρέπει να μάθει να συμβιώνει μαζί του, υποχρεούμενος συνεπώς και σε ανάλογες αλλαγές (Γκρέκου, 2012).

Επίσης, σύμφωνα με τη Κανατσούλη (2004), όσον αφορά την αναπαράσταση της διαφορετικότητας στα λογοτεχνικά βιβλία προσχολικής ηλικίας, η ταυτότητα του φύλου αποτελεί ένα θέμα προς το οποίο προσανατολίζονται ολοένα και περισσότερο οι έρευνες των νεότερων θεωρητικών της Παιδικής Λογοτεχνίας. Εάν όμως επιδοκιμάζεται και θεωρείται πια απόλυτα έγκυρη και σύμφωνη με το πνεύμα των παιδικών βιβλίων η ενασχόληση με το σχηματισμό της γυναικείας ή αντρικής ταυτότητας, δε συμβαίνει το ίδιο με το θέμα της ομοφυλοφιλικής ταυτότητας. Στο θέμα αυτό, η κριτική και μελέτη της Παιδικής Λογοτεχνίας στην Ελλάδα περιχαρακώνεται και προτιμά τη σιωπή. Ένα πρόχειρο περιδιάβασμα στα ελληνικά

παιδικά βιβλία δείχνει πόσο απύσχα είναι μια τέτοια θεματολογία. Μπορούμε να πούμε ότι, αν και η ελληνική παιδική λογοτεχνία έχει επιδείξει μιαν αλματώδη πρόοδο την τελευταία δεκαπενταετία στην κατάρριψη των ταμπού, το θέμα της ομοφυλοφιλίας (στις διάφορες εκφάνσεις του, είτε αφορώντας παιδικούς χαρακτήρες είτε τους γονεϊκούς) αποτελεί ακόμα μια περιοχή ανέγγιχτη από τους συγγραφείς παιδικών βιβλίων (Κανατσούλη, 2004:72-73).

Η ίδια θεωρεί επίσης, ότι οι συγγραφείς των παιδικών βιβλίων δίνουν κυρίως έμφαση στη φυλετική διαφορετικότητα αλλά και στο σεβασμό των διαφορετικών πολιτισμικών αξιών. Έτσι, σε χώρες όπως οι ΗΠΑ ή πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπου η ύπαρξη εθνικών μειονοτήτων και διαφορετικών πολιτισμικά και κοινωνικά ομάδων αποτελεί το βασικό συστατικό της κοινωνικής σύνθεσης και, κατά συνέπεια, σε χώρες όπου οι προκαταλήψεις εξακολουθούν να αναπαράγονται, έχει ξεκινήσει μια πολιτική η οποία επιδιώκει διά μέσου της λογοτεχνίας για παιδιά να εμποτίσει τους νεαρούς αναγνώστες με καινούργιες, διαφορετικές αντιλήψεις. Ο στόχος της πολιτικής αυτής είναι διπλός: αφ' ενός να επιτευχθεί μια θετική αυτοαντίληψη των παιδιών που ανήκουν στις κάθε είδους μειονότητες, αφ' ετέρου να υπάρξει συμβολή στην κοινωνική και προσωπική ανάπτυξη όλων των παιδιών, απαλείφοντας σταδιακά τις έννοιες της ανωτερότητας του φύλου, της φυλής ή της κοινωνικής τάξης (Κανατσούλη, 2004:91-92).

Τέλος, «για δεκαετίες, εκπαιδευτικοί και ερευνητές έχουν τονίσει τη σημασία της συμπερίληψης πολυπολιτισμικών παιδικών βιβλίων στις βιβλιοθήκες και στο πρόγραμμα σπουδών στη τάξη, επειδή, μεταξύ άλλων, προάγει την κατανόηση και το σεβασμό των μαθητών για τους πολιτισμούς, τόσο το δικό τους όσο και όσους υπάρχουν στον κόσμο. Αν και υπάρχει πληθώρα ερευνών για αυτό το θέμα, πολλά σχολεία εξακολουθούν να έχουν έλλειψη σε αυτούς τους βασικούς πόρους και οι δάσκαλοι εξακολουθούν να αγωνίζονται να τα ενσωματώσουν στις τάξεις τους» (Cade, 2019).

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

### Ανάλυση και Συμπεράσματα

#### 4.1. Ανάλυση παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων

Δεδομένου πως η διερεύνηση της αναπαράστασης της διαφορετικότητας στα λογοτεχνικά βιβλία προσχολικής ηλικίας είναι ο κύριος στόχος της παρούσας εργασίας, δεν θα μπορούσε να μην ακολουθήσει μια έρευνα-αναζήτηση σε βιβλιοπωλεία, βιβλιοθήκες αλλά και στο διαδίκτυο. Η έρευνα ήταν αρκετά δύσκολη και επιβεβαίωσε τα παραπάνω στοιχεία, καθώς καταλήξαμε στο γεγονός πως οι δημοτικές βιβλιοθήκες δεν έχουν εφοδιαστεί ακόμα με σύγχρονα βιβλία για τη διαφορετικότητα και τα υπάρχοντα βιβλία αφορούν και αναπαριστούν κυρίως τη μετανάστευση. Το ίδιο όμως ισχύει και για τα βιβλιοπωλεία, τα οποία μπορεί να έχουν σύγχρονα βιβλία, τα θέματά τους όμως είναι επίσης, η μετανάστευση όσον αφορά το διαφορετικό, το «άλλο». Σε αντίθεση στο διαδίκτυο τα αποτελέσματα από την αναζήτηση είναι πιο θετικά, καθώς εμφανίζονται σύγχρονα βιβλία με περιεχόμενο που αφορά επίσης τη μετανάστευση αλλά και τη καταγωγή, το χρώμα, τύποι οικογενειών, ταυτότητα και σεξουαλικότητα. Τα βιβλία αυτά όμως αποτελούν την ξένη βιβλιογραφία.

*1. Rachel Isadora, Say hello, ΕκδόσειςG.P. Putnam's Sons Books for Young Readers, 2010*

#### Περίληψη:

Η Καρμελίτα περπατά με τον σκύλο της στη γειτονιά της και συγκεκριμένα στην πολυπολιτισμική της γειτονιά και στο δρόμο συναντά τους γείτονές της, οι οποίοι τη χαιρετούν στη μητρική τους γλώσσα, με την Καρμελίτα να τους απαντά και να ανταποδίδει επίσης στη γλώσσα καταγωγής τους. Οι ομιλούμενες γλώσσες μέσα στο παραμύθι είναι τα ισπανικά, τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ιαπωνικά, τα εβραϊκά, τα κινέζικα, τα ιταλικά, τα αραβικά και τέλος σουαχίλι. Επιπλέον, ο σκύλος της με τον οποίο κάνει βόλτες στους δρόμους της γειτονιάς απαντά κάθε φορά που χαιρετούν την Καρμελίτα με «Γουφ». Αυτό έχει μια συμβολική σημασία καθώς, όταν η Καρμελίτα τελειώνει το περπάτημά της και επιστρέφει στη γιαγιά της, της αναφέρει πως ο σκύλος της ξέρει επίσης πώς να χαιρετά σε πάρα πολλές γλώσσες.

### **Ανάλυση:**

Στο παραμύθι αυτό παρουσιάζεται η θετική πλευρά της διαφορετικότητας, καθώς καθ'όλη τη διάρκεια της ανάγνωσης του βιβλίου γίνεται αντιληπτό πως η πρωταγωνίστρια, επομένως και η συγγραφέας, έχει μια φιλική θα λέγαμε στάση προς τη διαφορετικότητα. Η Καρμελίτα κατά τη διάρκεια της βόλτας ανταποδίδει το χαιρετισμό των γειτόνων της στη μητρική τους γλώσσα, («They stop in at the Japanese restaurant to say hello. Konichiwa! Konichiwa! Woof!», σελ. 9). Το «άλλο», το διαφορετικό σε αυτό το παραμύθι αφορούσε την καταγωγή των ηρώων («Down the street, they met Joseph and his parents, who have just come back from Kenya. Jambo! Jambo! Woof!», σελ.11).

Στο βιβλίο εκφράζεται από τη συγγραφέα ένα μήνυμα αποδοχής, ενσωμάτωσης αλλά και πολυπολιτισμικότητας, αφού στο πρόσωπο της Καρμελίτας, αλλά και του σκυλού της, ο οποίος είναι ένας βοηθός στην εξέλιξη της ιστορίας, βλέπουμε την κατανόηση αλλά και την αποδοχή της διαφορετικής κουλτούρας. Ενώ στο πρόσωπο των υπόλοιπων ηρώων βλέπουμε την ενσωμάτωση όπως και την άνεση που έχουν όσον αφορά την ανάδειξη του πολιτισμού τους. Τέλος, αυτό που δεν βλέπουμε στο παραμύθι αυτό, το οποίο όμως είναι θετικό στοιχείο, είναι οι προκαταλήψεις και τα αρνητικά στερεότυπα κατά των ατόμων με άλλη καταγωγή.

### **2. *Todd Parr, It's okay to be different, Εκδόσεις Little, Brown Books for Young Readers, 2009***

#### **Περίληψη:**

Το «It's okay to be different», μέσω της προβολής διαφορετικών χαρακτηριστικών που ένα άτομο μπορεί να έχει, τολμά να περάσει ένα ηχηρό μήνυμα αποδοχής. Είναι εντάξει να μην έχεις καθόλου μαλλιά, είναι εντάξει να φοράς γυαλιά, είναι εντάξει να νιώθεις ντροπή, είναι εντάξει να είσαι υιοθετημένος, είναι κάποια από τα μηνύματα που θέλει να περάσει το βιβλίο.

#### **Ανάλυση:**

Το βιβλίο αυτό πρεσβεύει ξεκάθαρα την αποδοχή της διαφορετικότητας. Οι στάσεις και η ιδεολογία του συγγραφέα είναι επίσης ξεκάθαρες, η αποδοχή της διαφορετικότητας. Σε κάθε σελίδα του βιβλίου του, ο συγγραφέας αναφέρει και ένα

διαφορετικό χαρακτηριστικό που ένα άτομο μπορεί να έχει και είτε αφορά την εξωτερική του εμφάνιση είτε τον εσωτερικό του κόσμο και τα συναισθήματα («It's okay to have a different nose»,σελ. 3, «It's okay to talk about your feelings», σελ. 11).

Αξιοσημείωτο είναι πως παρουσιάζονται διαφορετικά στοιχεία και χαρακτηριστικά ατόμων, τα οποία τα παιδιά προσχολικής ηλικίας συνήθως παρατηρούν αλλά και σχολιάζουν το ένα στο άλλο («It's okay to be a different color», σελ. 4, «It's okay to have wheels», σελ. 7). Ο συγγραφέας έχει καταφέρει να εμπλέξει τα διαφορετικά χαρακτηριστικά προσώπου, το διαφορετικό χρώμα, την καταγωγή, τα άτομα με ειδικές ανάγκες (ΑμεΑ), διαφορετικούς τύπους οικογένειας, χαρακτηριστικά σώματος αλλά και τα συναισθήματα. Και όλα αυτά για να καταλήξει σε ένα ηχηρό μήνυμα για την υγιή αυτοεκτίμηση («It's okay to be different. You are special and important just because of being who you are», σελ. 30).

Το μήνυμα αυτό έρχεται να ενισχύσει και η εικονογράφηση του βιβλίου, η οποία είναι πολύχρωμη με έντονα χρώματα αλλά και σχέδια που αποτελούν μια προσιτή και φιλική για τα παιδιά πινελιά. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, φαίνεται μέσα από το βιβλίο και η θέση του συγγραφέα καθώς, μέσα από αυτό κάνει μια προσπάθεια να ενθαρρύνει και να ενισχύσει τη συναισθηματική ανάπτυξη των αναγνωστών του και την αποδοχή της πολυπολιτισμικότητας όπως και της διαφορετικότητας.

### **3. *Robb Pearlman, Pink is for boys, Εκδόσεις Running Press Kids, 2018***

#### **Περίληψη:**

Το ροζ είναι για τα αγόρια ...και για τα κορίτσια... και για όλους. Το «Pink is for boys» είναι ένα πολύχρωμο βιβλίο για το δυαδικό στερεότυπο φύλου Μπλε-Ροζ. Απευθύνεται σε αναγνώστες όλων των ηλικιών και τους ενθαρρύνει να τολμούν να εντάσσουν στον εαυτό τους όλα τα χρώματα.

#### **Ανάλυση:**

Το βιβλίο αυτό είναι ένα επίκαιρο αλλά και με άμεσο μήνυμα βιβλίο, το οποίο αποδομεί τα στερεότυπα φύλου στα ρούχα, ακριβώς επειδή επανεξετάζει το στερεότυπο που επιβάλλει το χρώμα μπλε στα ρούχα για αγόρια και το ροζ στα ρούχα

για κορίτσια («Pink is for boys. And girls.»), σελ.1, «Blue is for girls.And boys.»), σελ. 5).Το βιβλίο αυτό ενθαρρύνει τους αναγνώστες του, αγόρια και κορίτσια, να μη φοβούνται και να μην ντρέπονται να φοράνε χρώματα του άλλου φύλου αλλά και να παίζουν με παιχνίδια τα οποία χαρακτηρίζονται ως αντίθετα του φύλου τους. Τα χρώματα δεν μας περιορίζουν και σίγουρα δεν καθορίζουν ποιοι είμαστε, το ρόλο και τη θέση μας. Αυτό το μήνυμα θέλει να περάσει ο συγγραφέας, πως η ζωή δεν είναι κωδικοποιημένη με βάση τα χρώματα στα ρούχα και στα παιχνίδια («And all the colors are for everyone.Girls and boys. And flowers. And butterflies. And rainbows in the sky.»), σελ. 35-37).

Ο συγγραφέας στην ιστορία αυτή, αναφέρει δέκα χρώματα: το ροζ, το μπλε, το κίτρινο, το πράσινο, το κόκκινο, το πορτοκαλί, το μωβ, το καφέ και στο τέλος το άσπρο και μαύρο. Σε κάθε σελίδα, στην οποία αναφέρεται και ένα χρώμα τονίζεται πως αυτό είναι ένα χρώμα για κορίτσια και αγόρια. Άρα, δε στέκεται και δεν περιορίζεται μόνο στα δυο βασικά χρώματα, το μπλε και το ροζ. Επίσης, τονίζονται και κάποια παιχνίδια τα οποία και πάλι συσχετίζει και με τα δύο φύλα, κορίτσια και αγόρια, όπως και αθλήματα. Στο τέλος, γίνεται μια παρομοίωση με το ουράνιο τόξο, του οποίου τα χρώματα είναι για όλους τους ανθρώπους, έτσι και όλα τα χρώματα είναι για όλους, αγόρια και κορίτσια.

#### **4. *Sophie Beer, Love makes a family, Εκδόσεις Dial Books, 2018***

##### **Περίληψη:**

Η αγάπη είναι το πάν. Είτε έχεις έναν γονιό, είτε έχεις δυο μαμάδες, είτε δύο μπαμπάδες. Καθώς, το σημαντικό είναι πως υπάρχει η αγάπη, η οποία δένει με άρρηκτους δεσμούς μια οικογένεια.

##### **Ανάλυση:**

Στο βιβλίο αυτό η συγγραφέας κάνει μια παρομοίωση αλλά και σύγκριση της αγάπης με διαφορετικές καταστάσεις και συμβάντα που μπορεί να συμβούν στη ζωή ενός παιδιού. Αγάπη είναι να ξυπνάς με χαρά το πρωί! Αγάπη είναι να ψήνεις ένα κέικ! Αγάπη είναι να παίζεις το Σαββατοκύριακο!

Μπορεί στο κείμενο η συγγραφέας να μην αγγίζει το θέμα της σεξουαλικής ταυτότητας και της ομοφυλοφιλίας, το κάνει όμως με επιτυχία η εικονογράφηση,

καθώς, παρουσιάζονται έμμεσα με αυτόν τον τρόπο πολλές διαφορετικές οικογένειες. Οικογένεια που αποτελείται από δύο μαμάδες και ένα παιδί, οικογένεια με ετεροφυλόφιλους γονείς αλλά και οικογένεια με έναν γονέα και ένα παιδί. Όλες οι οικογένειες έχουν όμως έναν κοινό παρανομαστή στη ζωή τους, την αγάπη για τα μέλη της οικογένειας, οι γονείς για τα παιδιά και τα παιδιά για τους γονείς.

Όλες οι καταστάσεις και περιπτώσεις αναδεικνύονται μέσα από μια θετική πλευρά των πραγμάτων («Love is playing on the weekend», σελ. 13-14). Ότι και να συμβεί μπορεί να βρεθεί λύση, τα προβλήματα μπορούν να επιλυθούν («Love is lending a helping hand», σελ. 9-10), ακριβώς επειδή υπάρχει η αγάπη μέσα στην οικογένεια, όλοι μαζί μπορούμε να τα καταφέρουμε, ανεξαρτήτως του τύπου της οικογένειας («Love is a kiss before bed», σελ. 23-24). Αυτό είναι το μήνυμα της συγγραφέως, η οποία έχει βρει έναν όμορφο τρόπο να το μεταφέρει στους αναγνώστες της. Είναι επίσης η προσπάθεια της να αποβάλει το στερεότυπο που επικρατεί σε πολλές κουλτούρες για το πώς μια οικογένεια πρέπει να είναι, ποια να είναι τα μέλη της και πώς να είναι, προκειμένου να λειτουργήσει αλλά και να πετύχει, για να διατηρηθούν οι δεσμοί που ενώνουν μια οικογένεια. Έτσι, σε αυτό το βιβλίο τονίζεται πως για να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω δεν χρειάζεται κάτι άλλο πέρα από την αγάπη μεταξύ των μελών της οικογένειας.

##### **5. Gayle E. Pitman, *My Maddy*, Εκδόσεις Magination Press, 2020**

###### **Περίληψη:**

Οι περισσότερες μαμάδες είναι κορίτσια, οι περισσότεροι μπαμπάδες είναι αγόρια. Αλλά αρκετοί γονείς δεν είναι ούτε αγόρια ούτε κορίτσια, όπως το Μάντι μου. Με αυτήν την εισαγωγή η συγγραφέας προΐδεάζει τους αναγνώστες της για τη συνέχεια του παραμυθιού. Το παραμύθι αυτό είναι μια ιστορία για non-binary (μη-δυναδικό) άτομο, είναι η ιστορία ενός κοριτσιού και του κηδεμόνα της, Μάντι. Ο σκοπός της συγγραφέως μέσα από αυτή την ιστορία είναι να τονίσει πως υπάρχουν κάποια πράγματα τα οποία είναι καλύτερα όταν δεν είναι ούτε το ένα άλλα ούτε και το άλλα, και βρίσκονται όμως στο ενδιάμεσο.

###### **Ανάλυση:**

Το Μάντι μαζί με το παιδί του κάνουν ότι και οι υπόλοιπες οικογένειες, οι συνήθειές τους είναι απλές και ίδιες με τους άλλους ανθρώπους. Ξυπνάει νωρίς για να ετοιμάσει

πρωινό για το παιδί, τη συνοδεύει στο σχολείο, τη φιλά για αντίο, πηγαίνει στη δουλειά της, παίρνει το παιδί από το σχολείο, επιστρέφουν σπίτι και περνούν το χρόνο τους μαζί και το βράδυ πριν κοιμηθεί τη φιλά για καληνύχτα. Τα παραπάνω περιγράφει στους συμμαθητές της η ηρωίδα την ημέρα αφήγησης στο σχολείο. Με μονή διαφορά πως κάθε φορά που αναφέρεται στο Μάντι, τονίζει τη διαφορετικότητά του.

Αναφέρεται στο χρώμα των ματιών, τα οποία άλλες φορές φαίνονται πράσινα, άλλες φορές καφέ και άλλες και τα δύο («Sometimes my Maddy's eyes look green, and sometimes they look brown. Sometimes they look like both, or something completely different», σελ. 3). Έπειτα, αναφέρεται στο χρώμα των μαλλιών, το οποίο είναι κάπως καφετί και κάπως ξανθό, ενώ άλλες φορές είναι και τα δύο ή κανένα. Για να ξεκινήσει την ημέρα της το Μάντι ξυπνάει την αυγή, γιατί η στιγμή της ανατολής του ηλίου δεν είναι ούτε μέρα ούτε νύχτα, είναι μια ενδιάμεση υπέροχη από μόνη της στιγμή. Το Μάντι οδηγεί μια μοτοσυκλέτα για να πάει στη δουλειά, η μοτοσυκλέτα δεν είναι αυτοκίνητο δεν είναι ποδήλατο, είναι κάτι ξεχωριστό από μόνη της. Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά της στο ουράνιο τόξο, και τονίζει πως το πιο όμορφο πράγμα συμβαίνει μεταξύ της βροχής και του ήλιου (« “The most beautiful things happen between the rain and the sun, don't they?” said Maddy», σελ. 18).

Η σχέση τους αυτή έχει μια μοναδική δυναμική, έχει βοηθήσει να εκφράζουν την αλήθεια τους ελεύθερα και με άνεση, να βλέπουν τον κόσμο γύρω τους με διαφορετική ματιά και διάθεση, αλλά και να ονειρεύονται, κάτι που η κοπέλα κάνει κάθε μέρα πριν κοιμηθεί και αφού ξυπνήσει («And before the time I fall asleep and the time I wake up, I do.», σελ. 22). Το παραμύθι αυτό τελειώνει με το συμπέρασμα πως κάποια από τα καλύτερα πράγματα στον κόσμο δεν είναι μόνο ένα πράγμα ή κάτι άλλο διαφορετικό από αυτό, είναι κάτι το ενδιάμεσο και βρίσκεται στη μέση ή ίσως και τα δύο, όπως μπορεί να είναι και κάτι εντελώς εκπληκτικό από μόνο του χωρίς να μοιάζει με κάτι άλλο, σαν το Μάντι («Some of the best things in the world are not one thing or the other, but in between, and kind of both, and something entirely fantastically their own. Like my Maddy.», σελ.23-24). Αν σκεφτούμε πως ακόμα και ο μεγάλος φιλόσοφος Αριστοτέλης μίλησε για τη μεσότητα και τόνισε πως εκεί βρίσκεται η αρετή για τους ανθρώπους, τότε και αυτό το παραμύθι είναι ένας πολύ όμορφος τρόπος να συστήσεις στα παιδιά τα non-binary άτομα.



## **6. Fran Manushkin, *Plenty of hugs*, Εκδόσεις Dial Books, 2020**

### **Περίληψη:**

Η ιστορία αυτού του βιβλίου αφορά μια οικογένεια με δύο μαμάδες και το μωρό τους, την οποία ακολουθεί μια ηλιόλουστη ημέρα, όταν ξεκινούν από το σπίτι τους για μια βόλτα με τα ποδήλατά τους στο πάρκο και επιστρέφουν το βράδυ. Υπάρχει ένα βουητό για κάθε ζώο, ένα αεράκι για κάθε δέντρο και πολλές αγκαλιές για εσάς και για μένα, έτσι ξεκινάει η ιστορία τους.

### **Ανάλυση:**

Αρχικά να σημειωθεί πως η εικονογράφηση και η ομοιοκαταληξία είναι τα δυο κύρια στοιχεία που κυριαρχούν σε αυτό το βιβλίο («There are big round eyes for owls, big ears for bunnies too, a pouch for each sleepy kangaroo, and my strong arms to carry you», σελ. 17-18). Οι εικόνες από τη βόλτα τους, τα παιχνίδια στο πάρκο, την επίσκεψή τους στον ζωολογικό κήπο, από το δείπνο τους μέχρι και την ανάγνωση παραμυθιού πριν πέσουν για ύπνο γεμίζουν το βιβλίο. Μας υπενθυμίζει η συγγραφέας με αυτόν τον τρόπο, πως ο κόσμος είναι γεμάτος με θαύματα, αρκεί να κοιτάξουμε τριγύρω μας («Lookdown! Every worm has a wiggle, and every cow has a moo. There's a leap for each frog and a peek for each BOO! », σελ. 5-6).

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζεται απλά η διαφορετικότητα, η οποία αφορά τη σεξουαλική ταυτότητα των γονιών, χωρίς όμως να γίνει κάποια αναφορά σε αυτήν. Η συγγραφέας δεν φαίνεται να έχει σκοπό να αποδομήσει, να κατατρίψει, κάποιο στερεότυπο ή να εναντιωθεί στις προκαταλήψεις, παραθέτει απλά μέσα από μια όμορφη ιστορία μια αλήθεια, ένα σύγχρονο δεδομένο. Έτσι τελειώνει και η ιστορία του βιβλίου, με μια από τις πολλές εικόνες: Υπάρχουν θάλασσες για τα πλοία και φιλιά για τα χείλη, έτσι ώστε, να μπορούμε να ψιθυρίσουμε σ' αγαπώ («The world is full of wonders. Just look around: It's true. There are seas for ships and kisses for lips so we can whisper I love you.», σελ.25- 26).

## **7. Αλφρέντο Σοντεργκίτ, *Οι ξένοι*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2022**

### **Περίληψη:**

Σε μια φάρμα με κότες, οι οποίες ζουν ευτυχισμένες και με ασφάλεια, φθάνουν και οι ξένοι. Οι κότες κατευθείαν βλέπουν τους ξένους ως μεγάλα και τριχωτά ζώα. Επειδή

λοιπόν, είναι εποχή κυνηγιού οι ξένοι χρειάζονται ένα μέρος για να κρυφτούν από τους κυνηγούς, γι' αυτό το λόγο οι κότες της φάρμας δείχνουν ενσυναίσθηση και επιτρέπουν στους ξένους να μείνουν στη φάρμα τους. Αρκεί βέβαια, να ακολουθήσουν κάποιους κανόνες, να μην έχουν δηλαδή καμία επαφή μαζί τους. Έτσι, οι μέρες περνούν και οι κότες έρχονται πιο κοντά με τους ξένους.

### **Ανάλυση:**

Το βιβλίο αυτό είναι μια ιστορία απλή, αλλά ταυτόχρονα και πολυδιάστατη, το οποίο αγγίζει το θέμα της υπέρβασης των προκαταλήψεων, την αναίρεση του κατεστημένου, με μήνυμα αναφορά, τη δημιουργία μιας κοινότητας με αλληλεγγύη και ενσυναίσθηση. Αρχικά, το βιβλίο χαρακτηρίζεται από μια εξαιρετική εικονογράφηση, η οποία γεμίζει τις σελίδες του βιβλίου και ενισχύει τη φαντασία των παιδιών. Το παραμύθι όπως είπαμε και παραπάνω είναι απλό αλλά γεμάτο νόημα και με ένα πολύ σημαντικό μήνυμα, την αποδοχή («Τότε άλλαξαν όλα. Οι μέρες άλλαξαν... το ίδιο και οι νύχτες.», σελ. 29-32). Έχοντας ως ήρωες ένα πολύ γνωστό στα παιδιά πτηνό, τις κότες και έχοντας ως ξένους ένα μεγάλο τρωκτικό που δεν είναι πολύ γνωστό στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, τα καπιμπάρα, ο συγγραφέας κάνει μια μεταφορά της σύγχρονης κοινωνίας μέσα σε ένα παραμύθι («Ωσπου μια μέρα έφτασαν οι ξένοι. Κανείς δεν τους γνώριζε, κανείς δεν τους περίμενε.», σελ. 7-10).

Σε μια κοινωνία όπου η μετανάστευση και η προσφυγιά είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο απασχολεί αρκετά, είναι σημαντικό να υπάρχουν βιβλία και παραμύθια όπως «Οι ξένοι», που φέρνουν τα παιδιά του νηπιαγωγείου κοντά σε αυτό το ζήτημα. Καθώς σε μια τάξη, στην οποία θα διαβάσουν αυτό το παραμύθι μπορεί να υπάρχουν παιδιά μεταναστών και προσφύγων, τα οποία να αντιμετωπίζονται διαφορετικά λόγω της καταγωγής τους, της γλώσσας τους, αλλά και της εξωτερικής τους εμφάνισης. Αυτό θα είχε θετικά αποτελέσματα σε μια πολυπολιτισμική τάξη, διότι, τα υπόλοιπα παιδιά μπορεί να αναστοχαστούν και μπορεί να αναθεωρήσουν την ιδέα και εικόνα που έχουν για τους συμμαθητές τους.

**8. Αλεξάνδρα Μητσιάλη, *Θέλω να σας πω μια αλήθεια*, Εκδόσεις Πατάκη, 2009**

### **Περίληψη:**

Η Δάφνη είναι μια μαθήτρια δημοτικού, στην τάξη της έχει έναν συμμαθητή με διαφορετική καταγωγή από εκείνη, τον Εμιγκλέ. Μια κυριακάτικη μέρα στο πάρκο οι δυο συμμαθητές συναντιούνται, μόνο που η Δάφνη βρισκόταν εκεί για λόγους ψυχαγωγίας, ενώ σε αντίθεση ο Εμιγκλέ βρισκόταν εκεί για οικονομικούς λόγους, τότε είναι που η Δάφνη μαθαίνει και το μεγάλο μυστικό του συμμαθητή της. Ο Εμιγκλέ, επειδή ήταν παιδί μεταναστών, τα σαββατοκύριακα και τα απογεύματα περνούσε το χρόνο του πουλώντας χαρτομάντιλα. Τα δύο παιδιά κάθονταν στο ίδιο θρανίο και τώρα που εκείνη ήξερε το μυστικό του είχε έναν επιπλέον λόγο να θέλει να κάθεται δίπλα του. Τώρα πια η Δάφνη καταλάβαινε περισσότερο τον Εμιγκλέ και ήταν σίγουρη πως θέλει να είναι φίλη του και να τον υποστηρίζει κάθε φορά που κάποια αδικία γινόταν εις βάρος του.

### **Ανάλυση:**

Η ιστορία αυτή φαίνεται να βασίζεται σε αληθινά γεγονότα, καθώς η συγγραφέας του βιβλίου, το αφιερώνει στον Εμιγκλέ, του οποίου το όνομα βλέπουμε και στον ήρωα της ιστορίας. Έτσι λοιπόν, εδώ βλέπουμε τη διαφορετικότητα στο πρόσωπο του Εμιγκλέ, ενός μαθητή με διαφορετική καταγωγή από τα υπόλοιπα παιδιά και ο οποίος στην τάξη έχει μια διαφορετική στάση από αυτά. Είναι ντροπαλός και δεν μιλάει με τα υπόλοιπα παιδιά γιατί δεν μιλάει καλά την ελληνική γλώσσα, δεν είναι συνεπής με τις υποχρεώσεις του, αφού δεν κάνει τα μαθήματά του στο σπίτι («Ότι κανένα τετράδιό του δεν είναι γραμμένο με εργασίες για το σπίτι που μας βάζει ο δάσκαλος.», σελ. 11) και ούτε ξέρει τις απαντήσεις στα ερωτήματα και στις ασκήσεις που ο δάσκαλος του θέτει («Ότι, όταν ο δάσκαλος τον σηκώνει να πει μάθημα, ο Εμιγκλέ κοκκινίζει και καμπουριάζει τόσο πολύ, που φοβάμαι ότι δε θα ξαναϊσιώσει ποτέ.», σελ. 13).

Όταν μια κυριακάτικη μέρα στο πάρκο ο Εμιγκλέ και η Δάφνη συναντιούνται και εκείνη τον βλέπει να πουλά με σκυμμένο το κεφάλι χαρτομάντιλα, τότε συνειδητοποιεί πως αυτός είναι και ο λόγος που ο συμμαθητής της κοιμάται στην τάξη αντί να προσέχει το μάθημα, δεν κάνει ποτέ τα μαθήματα στο σπίτι και το τετράδιό του δεν είναι ποτέ γραμμένο, που δεν ξέρει τι να απαντήσει όταν ο δάσκαλος τον ρωτάει. Αυτό όμως, σε καμία περίπτωση δεν αλλάζει τον τρόπο που εκεί βλέπει τον συμμαθητή της του ίδιου θρανίου, αντιθέτως, τώρα υπάρχει ένα μυστικό που τους ενώνει («Τώρα νομίζω πως θα κάθομαι μαζί του για πάντα, γιατί

ξέρω το μεγάλο του μυστικό. Σαν εγώ κι ο Εμιγκλέ να έχουμε δεθεί μ' ένα μακρύ κορδόνι φτιαγμένο από χαρτομάντιλα.», σελ. 6). Κανένας άλλος εκτός από εκείνη δεν ξέρει το μυστικό του Εμιγκλέ και η Δάφνη δεν επιθυμεί να το αποκαλύψει.

Έτσι, πέρα από τη διαφορετικότητα του Εμιγκλέ, βλέπουμε επίσης την αποδοχή της από την πλευρά της Δάφνης αλλά και της οικογένειάς της. Διότι, η Δάφνη κάθισε στο ίδιο θρανίο με τον Εμιγκλέ εξαρχής όταν κανένας άλλος δεν ήθελε να καθίσει επειδή ήταν διαφορετικός, και η μητέρα της την επαινεί για αυτή της την πράξη («Με τον Εμιγκλέ καθόμαστε στο ίδιο θρανίο. Στην αρχή κάθισα δίπλα του γιατί κανένας άλλος δεν ήθελε να καθίσει. Τότε η μαμά μου είχε πει: Μπράβο, Δάφνη, να κάνεις αυτό που νιώθεις αληθινά.», σελ. 4-5).

Σε αντίθεση, ο δάσκαλος της τάξης τους, φαίνεται να αντιπροσωπεύει την άρνηση της ενσωμάτωσης του Εμιγκλέ, τον οποίο μάλιστα κατηγορεί και για το οτιδήποτε συμβαίνει στην τάξη («Προσέχω επίσης ότι, κάθε φορά που γίνεται φασαρία, ο δάσκαλος καρφώνει τα μάτια του στον Εμιγκλέ και θυμώνει πολύ μαζί του.», σελ. 15). Τη στάση αυτή όμως, δεν τη βλέπουμε μόνο από το δάσκαλο της τάξης, αλλά και από τους υπόλοιπους συμμαθητές του («Ο Εμιγκλέ είναι διαφορετικός από μας. Δε μιλάει πολύ κι εγώ δεν μπορώ να του πιάσω κουβέντα για τα μαθήματα ή για το πάρτι της Σοφίας το Σάββατο, γιατί δεν είναι καλεσμένος.», σελ. 18). Μπροστά στην αδικία αυτή όμως, η Δάφνη δεν μπορεί να μείνει άπραγη, καθώς καταλαβαίνει πως ο Εμιγκλέ δυσκολεύεται στα υπόλοιπα μαθήματα λόγω της γλώσσας, αλλά στα μαθηματικά που έχει αριθμούς, είναι πολύ καλός («Όμως, στην ώρα των μαθηματικών ο Εμιγκλέ κάνει εύκολα τις πράξεις και καταλαβαίνει όλα τα προβλήματα και πολλές φορές τα «μπράβο» και τα αυτοκόλλητα για την ομάδα μας τα χρωστάμε σ' αυτόν. Είμαι σίγουρη ότι εδώ έχουν βοηθήσει πολύ τα χαρτομάντιλα.», σελ.20).

Έτσι λοιπόν, όταν μια μέρα γίνεται ένας καβγάς στην τάξη, ο δάσκαλος κατηγορεί αμέσως και ευθέως τον Εμιγκλέ για τη φασαρία («Χτες έγινε πάλι μεγάλη φασαρία στην τάξη κι ο δάσκαλος πάλι θύμωσε με τον Εμιγκλέ.», σελ 22.) και η Δάφνη αποφάσισε πως ήταν η ώρα να υπερασπιστεί κάποιος τον Εμιγκλέ και να ακουστεί η αλήθεια («Κύριε, κάνετε λάθος, δε φταίει ο Εμιγκλέ. Θέλω να σας πω την αλήθεια. Ο Ανέστης τον χτύπησε πρώτος.», σελ. 23.). Στο τέλος, ο Εμιγκλέ συγκινημένος από την αντίδραση της συμμαθήτριάς του, προβαίνει σε μια συμβολική

για την ιστορία πράξη, της προσφέρει ένα χαρτομάντιλο για να σκουπίσει τα δάκρυά της («Κι έτσι όπως μίλαγα όρθια μπροστά σε ολόκληρη την τάξη, κάτι μπούκωσε το λαιμό μου και τη μύτη μου. Κι εκεί που προσπαθούσα να το καταπιώ μ' όλη μου τη δύναμη για να εξηγήσω στο δάσκαλο τι έγινε, είδα τον Εμιγκλέ να έρχεται δίπλα μου και να προσφέρει ένα χαρτομάντιλο, χαμογελώντας.»), σελ. 24).

**9. Γιολάντα Τσορώνη-Γεωργιάδη, Ένας πιγκουίνος ... όχι και τόσο τέλειος, Εκδόσεις Σαββάλας, 2013**

**Περίληψη:**

Ο Οδυσσέας είναι ένα μικρό πιγκουινάκι που ζει με την οικογένειά του και τους φίλους του σε ένα παγωμένο νησί. Ο Οδυσσέας είναι ένα άτακτο πιγκουινάκι και του αρέσει να παίζει συνέχεια και να πειράζει τους άλλους πιγκουίνους, σε αντίθεση όμως, οι άλλοι πιγκουίνοι είναι έξυπνοι και πολύ πειθαρχημένοι. Μαζεύουν όλοι μαζί το φαγητό τους, τρώνε όλοι μαζί και για να ζεσταθούν και να προφυλαχτούν από το κρύο, κάνουν όλοι μαζί μια μεγάλη αγκαλιά. Ο Οδυσσέας δεν συμμετέχει σε κανένα από τα παραπάνω, μια μέρα όμως αγανακτισμένοι οι υπόλοιποι πιγκουίνοι από τη συμπεριφορά του, τον διώχνουν από την ομάδα τους. Τότε όμως, συνειδητοποιούν πως το να είσαι συνέχεια σοβαρός και πειθαρχημένος και να λειτουργείς συνέχεια όπως όλοι οι άλλοι δεν είναι πάντα το καλύτερο.

**Περίληψη:**

Η διαφορετικότητα σε αυτό το παραμύθι παρουσιάζεται μέσα από την ατομικότητα και τον χαρακτήρα του Οδυσσέα, ο οποίος αρνείται να συμπεριφερθεί όπως όλοι οι υπόλοιποι πιγκουίνοι. Οι άλλοι πιγκουίνοι ήταν έξυπνοι, σοβαροί και λογικοί ενώ ο Οδυσσέας ήταν απλά εντάξει, όχι όμως τέλειος («Σε ένα χιονισμένο, ανεμοδαρμένο νησί ζούσε μια ομάδα πιγκουίνων. Όλοι τους ήταν τέλειοι. Έξυπνοι, σοβαροί, λογικοί. Όλοι, εκτός από τον Οδυσσέα, που ... εντάξει, δεν ήταν και τόσο έξυπνος.»), σελ. 1-2). Ο Οδυσσέας δεν ταίριαζε και τόσο στην ομάδα αυτή, αφού δεν ακολουθούσε τις συνήθειες που είχαν όλοι οι άλλοι, ήταν αυθόρμητος και του άρεσε να κάνει ότι σκεφτόταν εκείνη τη στιγμή. Αυτό όμως, ενοχλούσε τους υπόλοιπους γιατί τους αποσυντόνιζε («Όλοι κολυμπούσαν όπως έπρεπε κάτω από το νερό για να πιάσουν ψάρια. Ο Οδυσσέας, όμως, έκανε πρώτα μια στριφογυριστή τούμπα στον αέρα κι ύστερα προσγειωνόταν ανάμεσά τους με ένα μεγάλο πλατσ!», σελ. 5). Οι

πιγκουίνοι ήταν τόσο αγανακτισμένοι που θεωρούσαν πως περνάνε μια Οδύσσεια με τον Οδυσσέα κάθε μέρα κοντά τους να συμπεριφέρεται όπως συμπεριφερόταν.

Έτσι, όταν μια παγωμένη μέρα οι πιγκουίνοι μαζεύτηκαν όλοι μαζί και δημιούργησαν μια μεγάλη αγκαλιά για να ζεσταθούν, ο Οδυσσέας επειδή είχε το μυαλό τους το παιχνίδι δεν τον απασχολούσε η καθαριότητα του, μύριζε τόσο πολύ («Όταν το κρύο δυνάμωνε, οι πιγκουίνοι στριμώνονταν ο ένας κοντά στον άλλον. Ο Οδυσσέας ένιωθε ζεστός και ασφαλής στη μέση της ομάδας. Ο φασαριόζος πιγκουίνος λεπτό δεν καθόταν ήσυχος και, επειδή όλο στο παιχνίδι και τις σκανταλιές είχε το μυαλό του, καθόλου δεν ενδιαφερόταν για την καθαριότητά του.», σελ. 7). Μύριζε τόσο πολύ, που η ομάδα του αποφάσισε να τον διώξει («Αμάν, βρε Οδυσσέα! Αυτό το μαύρο σμόκιν σου ποτέ σου δεν το πλένεις; Τι απαίσια μυρωδιά! Δε σε θέλουμε πια... Μπρος! Φύγε! Του είπαν και τον έδιωξαν από την ομάδα.», σελ. 10).

Ο Οδυσσέας καταλήγει έτσι, απομονωμένος από την ομάδα του και χωρίς αυτοπεποίθηση, καθώς είχε πιστέψει πως οι φίλοι του δεν τον αγαπούσαν και δεν τον ήθελαν γιατί δεν ήταν έξυπνος όπως εκείνοι, δε συμπεριφερόταν σωστά όπως εκείνοι και ότι μύριζε άσχημα σε αντίθεση με τους υπόλοιπους. Έτσι, μόνος του στο κρύο προσπαθούσε να ζεσταθεί αλλά δεν είχε κανέναν δίπλα του να τον ζεστάνει. Από την άλλη, τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας του αρχικά ένιωθαν πιο άνετα χωρίς τον Οδυσσέα να τους νευριάζει, σιγά-σιγά όμως, παρατήρησαν πως επικρατούσε πολύ ησυχία και χωρίς τον Οδυσσέα να τους κάνει να γελούν ήταν πια βαρετά και άρχισαν να τον αναζητούν. Όταν όμως τον βρήκαν, ο Οδυσσέας είχε παγώσει από το κρύο έτσι, οι πιγκουίνοι συγκεντρώθηκαν ενωμένοι γύρω του και προσπάθησαν να τον ζεστάνουν («Οι πιγκουίνοι μαζεύτηκαν γύρω του. «Μια μεγάλη αγκαλιά να τον πάρουμε για να τον ζεστάνουμε!» φώναξαν. Στην τόση αγάπη άρχισε το χιόνι σιγά σιγά να λιώνει!», σελ.18). Ο Οδυσσέας απελευθερώθηκε και είδε τριγύρω του τους φίλους του χαρούμενους και κατάλαβε πως δεν είναι ανάγκη να είναι τέλειος για να τον αγαπήσουν οι άλλοι, παρά μονό να είναι ο εαυτός του.

Μέσω αυτού του παραμυθιού η συγγραφέας προσπαθεί να περάσει ένα μήνυμα ανιδιοτελής αποδοχή των άλλων ατόμων, που μπορεί να έχουν μια προσωπικότητα διαφορετική από τη δικιά μας. Καθώς, αυτό δεν σημαίνει πως δεν είναι καλοί φίλοι ή δεν είναι έξυπνοι, απλά δεν έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα με εμάς. Έτσι, οι αναγνώστες

αυτού του βιβλίου έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με ένα μήνυμα ενσυναίσθησης.

*10. Έλενα Νταβλαμάνου, Μπορώ και χωρίς αυτά, Εκδόσεις Μίνωας, 2017*

**Περίληψη:**

Ο Λεωνίδας είναι ένα παιδί που όποτε βλέπει καινούργια μολύβια, κασετίνα και τετράδια θέλει να τα αγοράσει όλα, ώστε να έχει περισσότερα από τους συμμαθητές του. Πάντα πέταγε τα μισοτελειωμένα μολύβια του και τα αντικαθιστούσε με νέα που οι γονείς του αγόραζαν συνέχεια. Μια μέρα όμως, ο πατέρας του Λεωνίδα επιστρέφει στο σπίτι απολυμένος από τη δουλειά του, και έτσι, οι γονείς του του ανακοινώνουν πως μέχρι ο πατέρας του να βρει μια νέα δουλειά, ο Λεωνίδας θα πρέπει να χρησιμοποιήσει τα παλιά του μολύβια, καθώς δεν μπορούσαν να του αγοράσουν τα καινούρια που ήθελε. Ο Λεωνίδας όμως, δεν μπορεί να καταλάβει και να διαχειριστεί αυτή την αλλαγή στη ζωή του. Από την άλλη στο σχολείο ένας νέος συμμαθητής του, ο Ντίμε με καταγωγή από την Αλβανία βρίσκεται στην ίδια θέση μαζί τους, γιατί και ο δικός του πατέρας είναι άνεργος. Ο Ντίμε όμως, δεν έχει ούτε καινούρια μολύβια, αλλά ούτε και παλιά όπως ο Λεωνίδας. Τότε η δασκάλα τους παίρνει την πρωτοβουλία να ζητήσει από το Λεωνίδα να δώσει ένα από τα μολύβια στον νέο του συμμαθητή. Μετά από σκέψη, ο Λεωνίδας δίνει ένα μισοτελειωμένο μολύβι στον Ντίμε, ο οποίος χάρηκε και αυτό το μολύβι ήταν πολύ σημαντικό, καθώς τώρα μπορούσε να παρακολουθήσει το μάθημα. Σημαντικό ήταν και για τον ίδιο καθώς μέσα από αυτή του τη κίνηση, αλλά και μέσα από την αντίδραση του Ντίμε, άλλαξε εντελώς η οπτική του.

**Ανάλυση:**

Αυτό το παραμύθι διαδραματίζεται γύρω από τη φιλία, την πλεονεξία, αλλά και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Μέσω αυτής της ιστορίας, η συγγραφέας θέλει να περάσει ένα μήνυμα αποδοχής του άλλου, αλλά και ολιγάρκειας. Η διαφορετικότητα και το άλλο, σε αυτό το παραμύθι βρίσκεται στον νέο συμμαθητή του Λεωνίδα, τον Ντίμε («Ο Ντίμε καταγόταν από την Αλβανία και μόλις είχε μετακομίσει με τους γονείς του στη γειτονιά τους.», σελ. 13). Για να καταφέρει ο Λεωνίδας να αποδεχτεί και να βοηθήσει το συμμαθητή του, σημαντικό ρόλο έχει η δασκάλα τους, η οποία παίρνει την πρωτοβουλία να φέρει πιο κοντά τα δύο αγόρια. Ζητάει έτσι, από το

Λεωνίδα να δανείσει ένα από τα πολλά του μολύβια στο συμμαθητή του, ο οποίος δεν είχε κανένα. Ο Λεωνίδας αρχικά διστάζει, αλλά στη συνέχεια σκέφτηκε να του δώσει ένα από τα μισοτελειωμένα μολύβια του, τα οποία σκόπευε να πετάξει. Όταν είδε όμως, πόσο χαρούμενο έκανε αυτή του η κίνηση τον Ντίμε, άλλαξε εντελώς ο τρόπος που έβλεπε τον κόσμο («Ο Λεωνίδας δεν μπορούσε να το πιστέψει! Ο συμμαθητής του χάρηκε με το μολύβι που ο ίδιος είχε για πέταμα! Πως ήταν δυνατόν; Ο Ντίμε τον ευχαρίστησε και γεμάτος χαρά παρακολούθησε εκείνη τη μέρα το μάθημα. Ο Λεωνίδας ένωσε έναν κόμπο στον λαιμό του. Είχε μόλις συνειδητοποιήσει πως ένα παιδάκι της ηλικίας του είχε χαρεί με κάτι τόσο απλό, με κάτι που για τον ίδιο ήταν τόσο ασήμαντο... Ναι, εκείνη τη στιγμή ο Λεωνίδας είχε καταλάβει πάρα πολλά!», σελ. 17).

Από εκείνη τη στιγμή και μετά, ο Λεωνίδας δεν ήταν πια ο ίδιος. Δεν ξανά σταμάτησε μπροστά στη βιτρίνα να χαζέψει τα μολύβια που ζητούσε από τους γονείς του να του αγοράσουν, δεν έκανε παράπονα στους γονείς του για όσα δεν μπορούσαν να του αγοράσουν πια. Μετά το σχολείο τον επισκέφθηκε ο Ντίμε για να τον ευχαριστήσει και μαζί του είχε ένα πιάτο με πιτούλες με μέλι, τις οποίες είχε φτιάξει η μητέρα του και ήταν μια συνταγή από την πατρίδα του. Αυτό είναι ένα σημείο που δείχνει την ωρίμανση και την αποδοχή των δύο αγοριών, καθώς ο Ντίμε προσφέροντας τις πίτες στο Λεωνίδα του ψιθυρίζει σ' ευχαριστώ και ο Λεωνίδας ανταποκρίθηκε με ένα δικό του ευχαριστώ («Ο Ντίμε μόλις αντίκρισε τον συμμαθητή του χαμογέλασε και του πρόσφερε αυτό που κρατούσε. Ένα πιάτο με ζεστές πιτούλες με μέλι, που είχε ετοιμάσει η μαμά του. Μια συνταγή από την πατρίδα του για τον φίλο του τον Λεωνίδα. Δίνοντάς του τις πιτούλες, ο Ντίμε τού ψιθύρισε: - Σ' ευχαριστώ ...Και ο Λεωνίδας τότε του απάντησε: -Εγώ σ' ευχαριστώ!», σελ. 19).

Σύμφωνους με την πράξη αυτή του Λεωνίδα να βοηθήσει τον Ντίμε βρίσκει και τους γονείς του. Όταν ο Λεωνίδας του αναφέρει την καλή του πράξη οι γονείς του φαίνεται να συμφωνούν αλλά και να νιώθουν περήφανοι για το γιό τους («Οι γονείς του ένιωσαν περήφανοι για το μικρό τους αγγελούδι και για πρώτη φορά μετά από καιρό χαμογέλασαν και οι δύο.», σελ. 21). Στο τέλος, όταν ο Λεωνίδας ξυπνάει την επόμενη μέρα, οι γονείς του έχουν αγοράσει τα μολύβια που τόσο πολύ επιθυμούσε και εδώ βλέπουμε για άλλη μια φορά την αλλαγή του Λεωνίδα και την ολοκλήρωση της ωρίμανσής του, αφού αποφασίζει πως αυτά τα καινούρια πολύχρωμα μολύβια ήταν για τον φύλο του, τον Ντίμε, διότι αυτός μπορούσε πια και χωρίς αυτά.



## **11. Ρεβέκκα Κατσαντώνη, Κοίτα στον ουρανό, Εκδόσεις Μένανδρος, 2011**

### **Περίληψη:**

Κάπου ψηλά στον ουρανό ζούσαν ευτυχισμένα τα πολύχρωμα σύννεφα, μια μέρα όμως, ένας δυνατός βοριάς αέρας σκόρπιζε τα σύννεφα μακριά το ένα από το άλλο. Μη γνωρίζοντας πώς να ξαναβρεθούν όλα μαζί στο ίδιο μέρος, αποφάσισαν να χτίσουν τη ζωή τους από την αρχή στα νέα μέρη που είχαν μεταφερθεί, να δημιουργήσουν οικογένειες και νέες πόλεις. Μετά από καιρό, τα πιο μικρά σύννεφα ήθελαν να γνωρίσουν τον κόσμο πέρα από τον τόπο τους. Έτσι, για καιρό έψαχναν στον ουρανό για νέες πολιτείες, αλλά όταν τις βρήκαν απογοητεύτηκαν, καθώς δεν ήρθαν αντιμέτωποι με το καλωσόρισμα που περίμεναν. Στα νέα μέρη δεν τα αποδέχονταν γιατί ήταν διαφορετικά και τα έδιωχναν και σαν να μην έφτανε αυτό ένιωθαν και μοναξιά μακριά από το σπίτι τους. Μπερδεμένα και μη γνωρίζοντας τι να κάνουν, αποφάσισαν να αλληλεπιδρούν μόνο μεταξύ τους, να κάνουν οικογένειες μεταξύ τους.

### **Ανάλυση:**

Το παραμύθι αυτό αποτελεί έναν έμμεσο τρόπο προσέγγισης της μετανάστευσης από τη συγγραφέα. Είναι μια ιστορία που εκφράζει τη διαπολιτισμικότητα, τη διαφορετικότητα και την αποδοχή της, όπως και το σεβασμό απέναντι στο άλλο. Η διαφορετικότητα και το άλλο σε αυτό το παραμύθι προβάλλεται μέσω των ποικίλων χρωμάτων που έχουν τα σύννεφα («Μια φορά και έναν καιρό σ' ένα τόπο, λίγο μακριά από δω, σύννεφα μικρά, μα αμέτρητα θαρρώ ζούσανε ψηλά εκεί στον ουρανό. Άσπρα, γκριζα και μαβιά, μαύρα και άλλα βυσσινιά σκόρπια πάνω στο ουρανό δύο εδώ, τρία πιο κει.», σελ. 9). Τα χρώματά τους αποτέλεσαν πρόβλημα όμως, μόνο όταν βρέθηκαν κοντά σε σύννεφα μονόχρωμα, διότι αντιμετώπιζονταν ως διαφορετικοί και ξένοι και δεν τα αποδέχονταν («Δε σε θέλουμε ανάμεσά μας μήτε τη γλώσσα μας μιλάς. Δεν έχεις συνήθειες ίδιες με τις δικές μας, φύγε την ησυχία μάς χαλάς, φύγε στη χώρα σου να πάς.», σελ. 24).

Έτσι, θέλοντας να ζήσουν ευτυχισμένοι αποφάσισαν να αποστασιοποιηθούν και να ζήσουν μόνοι τους, να κάνουν τις οικογένειές τους. Σημαντικός παράγοντας όμως, στο να αλλάξει η εικόνα που είχαν τα μονόχρωμα σύννεφα για τα πολύχρωμα αποτέλεσε το σχολείο, στο οποίο φοιτούσαν τα παιδιά τους, όπως και οι δάσκαλοί

τους («Σ' αυτό βοηθούσε και το σχολείο με τη μαγική του ομορφιά με δάσκαλους που είχαν ανοιχτή ματιά κι έβλεπαν μπροστά τους μόνο παιδιά.», σελ. 30). Αφού άλλαξε η εικόνα που είχαν τα μονόχρωμα συννεφάκια για τα πολύχρωμα, κατάφερε να αλλάξει και η εικόνα που είχαν τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας («Της καχυποψίας τη ματιά αντικατέστησε μια αγκαλιά, ένα χαμόγελο, ένα φιλί γι' αυτούς που πριν θεωρούνταν διαφορετικοί.», σελ. 33). Στο τέλος της ιστορίας, υπάρχει ένα όμορφο μήνυμα προς τα παιδιά μεταναστών για τα παιδιά που θα βρουν στο νέο τους σπίτι («Κι αν κάποτε βρεθείς κι εσύ σ' ένα τόπο διαφορετικό μάζεψε όλους όσους θα βρεις και πες: να κοιτάξουν στον ουρανό.», σελ. 34).

## 4.2.Συμπεράσματα

Μετά την ανάλυση των παραπάνω βιβλίων, εντοπίσαμε πως στα ξενόγλωσσα και ελληνικά ή μεταφρασμένα στα ελληνικά βιβλία, η διαφορετικότητα τείνει να αφορά ακόμα την καταγωγή και τη μετανάστευση. Συγκεκριμένα, στα πέντε από τα έντεκα βιβλία, η αναπαράσταση της διαφορετικότητας εντοπιζόταν στο πρόσωπο κάποιου ατόμου με διαφορετική καταγωγή ή/και γλώσσα. Κανένα όμως, από τα βιβλία δεν αναφέρθηκε σε αυτή στερεοτυπικά ή προκαταληπτικά, αντιθέτως είχαν ως στόχο την κατάρριψη τυχόν στερεοτύπων ή προκαταλήψεων από την πλευρά των αναγνωστών ή και να ευαισθητοποιήσουν πάνω στην αποδοχή της διαφορετικότητας ως προς την καταγωγή. Επιπλέον, το φύλο, την ταυτότητα φύλο και τη σεξουαλικότητα, συναντήσαμε σε τέσσερα από τα έντεκα λογοτεχνικά βιβλία. Ενώ τα υπόλοιπα δύο βιβλία είχαν ως θέμα τα διαφορετικά εξωτερικά και εσωτερικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων, όπως και τη διαφορετικότητα ως προς την προσωπικότητα και ατομικότητα.

Αξιοσημείωτο είναι πως, στα τρία από τα έντεκα βιβλία, η ιστορία γεννιέται από ένα στερεότυπο. Η/Ο συγγραφέας δηλαδή, βασίζεται σε ένα κοινωνικό στερεότυπο και δημιουργεί μια ιστορία, με την οποία προσπαθεί να περάσει ένα μήνυμα αποδοχής ανεξαρτήτως διαφορετικής καταγωγής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας και σεξουαλικής ταυτότητας. Το ένα βιβλίο, χρησιμοποιεί το στερεότυπο που αφορά το χρώμα μπλε και το χρώμα ροζ. Διαχρονικά αυτό το στερεότυπο συσχέτιζε τα αγόρια μόνο με το μπλε χρώμα και τα κορίτσια με το ροζ και αποτελεί έναν άγραφο κανόνα, το οποίο αποτρέπει τα αγόρια και τα κορίτσια από το να φοράνε το αντίθετο χρώμα. Το δεύτερο βιβλίο, έχει συγγραφεί με αφορμή την ιδεολογία που επικρατεί γύρο από

το «άλλο», το «ξένο», αλλά και το στερεότυπο που τη συνοδεύει, πως οι ξένοι είναι διαφορετικοί, άρα αποτελούν και κίνδυνο. Ενώ το τρίτο βιβλίο, κάνει μια αναφορά στα στερεότυπα και στην άρνηση που χαρακτηρίζει κάποια άτομα να αποδεχτούν και να ενσωματώσουν το διαφορετικό.

Το φύλο που υπερτερεί στα παραπάνω λογοτεχνικά βιβλία προσχολικής ηλικίας, είναι το θηλυκό. Αυτό διότι, από τα έντεκα βιβλία βλέπουμε να υπάρχει ηρωίδα/ες σε έξι από αυτά. Ενώ ήρωας/ες αναπαριστούν τη διαφορετικότητά ή συμμετέχουν στην αναπαράστασή της μόνο σε τρία βιβλία, και τα τρία συσχετίζονταν με τη μετανάστευση. Από την άλλη υπάρχει και η συμβολική αναπαράσταση της διαφορετικότητας μέσω ζώου ή και μέσω κάτι άλλου, όπως είναι το σύννεφο. Αυτό όμως, παρουσιάζεται σε δύο λογοτεχνικά βιβλία. Τέλος, μόνο ένα βιβλίο από τα έντεκα δε στηρίζεται σε συγκεκριμένο φύλο για την αναπαράσταση της διαφορετικότητας, δεν έχει δηλαδή, κάποιον/α συγκεκριμένο/η ήρωα/ίδα.

Τέλος, όσον αφορά την αναπαράσταση της σεξουαλικότητας στα παραπάνω λογοτεχνικά βιβλία προσχολικής ηλικίας που επιλέξαμε να αναλύσουμε, γίνεται αναφορά σε αυτήν είτε άμεσα μέσω του κειμένου, είτε έμμεσα μέσω της εικονογράφησης. Αρχικά, τα βιβλία αυτά είναι ξενόγλωσσα καθώς, η εύρεση ενός παιδικού λογοτεχνικού βιβλίου στην Ελλάδα, στο οποίο να υπάρχει η σεξουαλικότητα, η ταυτότητα φύλου αλλά και οικογένειες με ομοφυλόφιλους γονείς, ήταν δύσκολη έως ακατόρθωτη. Έτσι, λοιπόν εντοπίσαμε πως στα βιβλία, στα οποία η ιστορία έχει ως θέμα την ομοφυλοφιλία ή αμφιφυλοφιλία, αυτή αναπαραινόταν από γυναίκες ηρωίδες.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aronson, E., Wilson, T. D. & Sommers, S. R. (2020). *Κοινωνική Ψυχολογία*. (Γκ. Κωνσταντινίδη, Μετ.). Τζιόλα.

Betro, R. (2014). *Intercultural education and the inclusion of LGBTTIQ people in Ontario schools*. *Intercultural Education*, 25(2), 143-156. Διαθέσιμο στο [https://www.researchgate.net/publication/262643460\\_Intercultural\\_education\\_and\\_the\\_inclusion\\_of\\_LGBTTIQ\\_people\\_in\\_Ontario\\_schools](https://www.researchgate.net/publication/262643460_Intercultural_education_and_the_inclusion_of_LGBTTIQ_people_in_Ontario_schools)

Cade, E. (2019). *Incorporating multicultural children's literature into the classroom*.

Dickerson, P. (2021). *Κοινωνική Ψυχολογία: Παραδοσιακές και κριτικές προσεγγίσεις*. (Τ. Μιχαλά, Μετ.). Κριτική.

Αζίζι-Καλατζή, Α., Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Βλάχου, Α. (2011). *Προκαταλήψεις και Στερεότυπα. Δημιουργία και αντιμετώπιση*. Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.

Βακάλη, Π. Α., Ζωγράφου-Τσαντάκη, Μ. & Κωτόπουλος, Τ. Η. (2013). *Η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο*. Επίκεντρο.

Βλαχάκου, Β. (2022). *Εργαστήρια Δεξιοτήτων" Γνωρίζω το σώμα μου-Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση" Στ' Δημοτικού. Διδακτικό Σενάριο με τη λογοτεχνική αξιοποίηση της Δημιουργικής Γραφής*.

Βενετίκου, Σ. Μ. & Μπενετάτου, Κ. (2013). *Η ανθρώπινη σεξουαλικότητα στην ιστορική της εξέλιξη-Διαπολιτισμικές προσεγγίσεις*. *Rostrum of Asclepius/Vima tou Asklipiou*, 12(3). Διαθέσιμο στο <https://www.vima-asklipiou.gr/images/upload/various/files/85858309074985897707PwC3zJfT0iiesm7A1hDI6YEU98585754489939822935.pdf>

Γκρέκου, Γ. (2012). *Ο άλλος στη νεανική λογοτεχνία*.

Κανατσούλη, Μ. Δ. (2004). *Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Τυπωθήτω.

Κοζαδίνου, Μ. (2017). *Φύλο και διαφορετικότητα: βιωματικές εμπειρίες Trans ατόμων*.

Κορτσάρη, Ο. (2005). *Μορφές του «Άλλου» σε ξενόγλωσσα μεταφρασμένα βιβλία λογοτεχνίας για παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας*.

Λεντάκης, Α. (1984). *Η ερωτική ζωή στην αρχαία Ελλάδα*. *Περιοδικό Αρχαιολογία*, 10. Διαθέσιμο στο

[https://blogger.googleusercontent.com/img/b/R29vZ2xl/AVvXsEhzIKIiuQJlxxM0DUf6KRfVxi0Utk19\\_gTh0fCuW\\_kJ8l\\_L\\_OBbxgfK61kng251dObzT1iQqPdoHmUHHyu8hbPdsHfWqwr7v1qxONJxY1yJvhWHnxTQyfHY\\_fGujRfgHkH0hz2BHyvSi3DHcQuhCyeAhl0IHFIg23LJzvT1i23iEHxoZb3pvnwxyKVYpww/s1280/1.jpeg](https://blogger.googleusercontent.com/img/b/R29vZ2xl/AVvXsEhzIKIiuQJlxxM0DUf6KRfVxi0Utk19_gTh0fCuW_kJ8l_L_OBbxgfK61kng251dObzT1iQqPdoHmUHHyu8hbPdsHfWqwr7v1qxONJxY1yJvhWHnxTQyfHY_fGujRfgHkH0hz2BHyvSi3DHcQuhCyeAhl0IHFIg23LJzvT1i23iEHxoZb3pvnwxyKVYpww/s1280/1.jpeg)

Παπακυριάκου, Δ. (2021). *Σεξουαλική Ταυτότητα και Εκφοβισμός Εφήβων*.

Παλαιολόγου, Ν. & Ευαγγέλου, Ο. (2011). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική: Εκπαιδευτική πολιτική για παιδιά μεταναστών*. Πεδίο.

Συλλογικό. (2020). *Ποιοτικές Μέθοδοι στην Εκπαίδευση: Θεωρητικοί προβληματισμοί και πρακτικές εφαρμογές*. Γρηγόρη.

Τοπούζα, Π. Ι. (2009). *Η διαφορετικότητα και οι απεικονίσεις της στην παιδική λογοτεχνία*.

Χατζηβασιλείου, Π. (2016). *Αναπαραστάσεις του «Άλλου» σε παιδικά εικονογραφημένα βιβλία -Μια Διδακτική παρέμβαση-*.